

Ο ΚΡΗΣ ΠΟΙΗΤΗΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΣΑΧΛΙΚΗΣ*

Τὰ ποιήματα τοῦ Σαχλίκη διεσώθησαν εἰς τρία χειρόγραφα: τὸ Παρισινὸν (P), τὸ τῆς Νεαπόλεως (N) καὶ τὸ τοῦ Montpellier (M). Ὁ P ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Wagner, ὃ ὁποῖος ἔλαβεν ἐπίσης ὑπ' ὄψιν του καὶ τὰς γραφὰς τοῦ M¹. τὸ δεύτερον ποίημα τοῦ κώδικος N ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Σ. Δ. Παπαδημητρίου². Οἱ κώδικες διαφέρουν ἀλλήλων κατὰ τὴν σειρὰν καὶ τὴν γραφὴν τῶν στίχων· ἀναγκαῖα εἶναι ἐπομένως μία κριτικὴ ἔκδοσις τῆς ὅλης κληρονομίας τοῦ Σαχλίκη, βασιζομένη καὶ ἐπὶ τῶν τριῶν χειρογράφων. Τοιαύτη ἔκδοσις προητοιμάζετο ὑπὸ τοῦ R. Cantarella, καθ' ὅσον ὁμως γνωρίζομεν δὲν ἐδημοσιεύθη³.

Ὁ Σ. Δ. Παπαδημητρίου, εἰς τὴν μελέτην ἣ ὁποία συνοδεύει τὴν ἔκδοσιν τοῦ κειμένου, παρέχει μίαν κατὰ προσέγγισιν χρονολόγησιν τοῦ ἔργου τοῦ Σαχλίκη. Διὰ τὸν προσδιορισμὸν τοῦ terminus a quo, ὃ Σ. Δ. Παπαδημητρίου βασίζεται ἐπὶ τῶν στίχων τοῦ Σαχλίκη I, 320 - 329⁴, εἰς τοὺς ὁποίους ἀναφέρεται ὅτι ἐραστὴς ἐμφανίζεται εἰς τὴν

---

*) Ἡ παροῦσα μελέτη τοῦ κ. Γ. Ν. Λιουμπάρσκυ ἐδημοσιεύθη ρωσιστὶ ὑπὸ τὸν τίτλον «Kritskij poet Stefan Sachlikis» εἰς τὸ περιοδικὸν Vizantijskij Vremennik («Βυζαντινὰ Χρονικά» τῆς Μόσχας), τόμ. XVI (1959), σελ. 65 - 81. Ἐνεκα τοῦ ἐνδιαφέροντος, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει αὕτη καὶ διὰ νὰ καταστῇ προσιτὴ εἰς τοὺς Ἑλληνας ἐρευνητάς, ἐκρίθη σκόπιμον ὅπως παρατεθῆ ἔνταῦθα μετάφρασις αὐτῆς.

¹) G. Wagner, Carmina Graeca medii aevi, Leipzig, 1874, σελ. 62 - 105.

²) Σ. Δ. Παπαδημητρίου, Ὁ Στέφανος Σαχλίκης καὶ τὸ ποίημά του «Ἀφήγησις παράξενος», Letopis istorico - filologiceskogo obscestva pri Novorossijskom Universitete (=«Χρονικὸν τῆς παρὰ τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Νοβοροσίσκ Ἱστορικῆς καὶ Φιλολογικῆς Ἑταιρείας»), IV, τμ. βυζαντ. III (1896), σελ. 15 - 52.

³) R. Cantarella, Un poeta Cretese del secolo XV: Stefano Sachlikis, «Atene e Roma», τ. XXXVII, 1935. Εἰς τὸ ἄρθρον τοῦ Cantarella ἀναφέρεται ὅλη ἡ μέχρι τοῦ 1935 περὶ τοῦ Σαχλίκη βιβλιογραφία, εἰς ἣν προσθετέον καὶ τὸ ἄρθρον τοῦ G. Reichenkron, Stephanos Sachlikis, Autobiograph und Moralist, Festgabe für F. Neubert, Berlin, 1956, τὸ ὁποῖον παρέμεινεν ἀπρόσιτον εἰς ἡμᾶς.

⁴) Ἀκολουθοῦμεν τὸν ὑπὸ τοῦ Σ. Δ. Παπαδημητρίου προταθέντα τρόπον παραπομπῆς: διὰ τοῦ ἀριθμοῦ I ἀναφέρονται οἱ στίχοι τῆς ἐκδόσεως Wagner (G. Wagner, ἔνθ' ἀν. σελ. 62 - 78), διὰ τοῦ II — τὸ δεύτερον ποίημα τῆς

οἰκίαν ἀπλήστου ἑταίρου, ἢ μήτηρ τῆς ὁποίας τοῦ ἀπαντιᾶ μὲ θυμὸν ὡσὰν *μανδάτον θλιβερόν ἀπὸ τὴν Ρωμανίαν*. Ὁ Σ. Δ. Παπαδημητρίου εὐλόγως ὑποθέτει ὅτι ὑπὸ τὸ *μανδάτον θλιβερόν* ὑποννοεῖται ἡ εἴδησις περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Διὰ τὸν προσδιορισμὸν τοῦ *terminus ad quem* ὁ Σ. Δ. Παπαδημητρίου βασιίζεται ἐπὶ βάσεως μᾶλλον ἀσταθοῦς. Ὁ Σαχλίκης, ἂν καὶ ἀφιερώνει ἔργον ὀλόκληρον εἰς τὰ τυχηρὰ παίγνια, οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τοῦ χαρτοπαιγνίου. Τοῦτο, κατὰ τὸν Σ. Δ. Παπαδημητρίου, σημαίνει ὅτι τὸ χαρτοπαίγνιον ἦτο παντελῶς ἄγνωστον εἰς τὸν Σαχλίκην καὶ τοὺς συγχρόνους του. Ἡ πρώτη μνεία περὶ τοῦ χαρτοπαιγνίου εὐρίσκεται εἰς τὸ ποίημα τοῦ Γεωργιλλᾶ *Θανατικὸν τῆς Ρόδου*, τὸ ὁποῖον ἐγράφη ὀλίγον μετὰ τὸ ἔτος 1498. Οὕτως, ὁ Σ. Δ. Παπαδημητρίου θεωρεῖ τὸ ἔτος 1498 ὡς *terminus ad quem*. Ὁ Σαχλίκης ὅμως ἀφιερώνει τὸ ποίημα εἰδικῶς εἰς τὸ διὰ πεσσῶν παίγνιον: ἠδύνατο, ἐπομένως, νὰ τηρήσῃ σιωπὴν ὡς πρὸς τὸ χαρτοπαίγνιον, τὸ ὁποῖον μόλις ἤρχιζε νὰ διαδίδεται εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἄλλωστε ὁ Γεωργιλλᾶς ἦτο κάτοικος τῆς Ρόδου, ὁ Σαχλίκης ἦτο κρῆς καὶ ὁ χρόνος διαδόσεως τοῦ χαρτοπαιγνίου εἰς τὰς δύο νήσους δυνατὸν νὰ ἦτο διάφορος. Ὅλιγον ἐπίσης πειστικαὶ εἶναι αἱ προσπάθειαι τοῦ Σ. Δ. Παπαδημητρίου, ὅπως χρονολογήσῃ ἀκριβέστερον τὸ ἔργον τοῦ Σαχλίκη. Ἀναφερόμενος εἰς τοὺς στίχους τοῦ ποιητοῦ:

*ὁποῦ λυπᾶται πολιτικὴν ὁ Θεὸς νὰ τὸν κουράσῃ
εἰς τὴν Τουρκίαν νὰ ἐξορισητῆ, εἰς Τούρκους νὰ περάσῃ
οὐχὶ νὰ πᾶ πραγματευτῆς πράγματα ν' ἀγοράσῃ,
ἄμμέ 'ς τὲς μαῦρες φυλακὲς ἀπέσω νὰ γηράσῃ* (II, 425 - 428),

ὁ Σ. Δ. Παπαδημητρίου παρατηρεῖ ὅτι οἱ στίχοι οὗτοι δυνατὸν νὰ ἀνήκουν εἰς ἔργον γραφὸν εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Κρῆτες εἶχον τὴν δυνατότητα νὰ ταξιδεύουν εἰς τὴν Τουρκίαν ὡς ἔμποροι (*νὰ πᾶ πραγματευτῆς πράγματα ν' ἀγοράσῃ*). Κατὰ τὸν Σ. Δ. Παπαδημητρίου, τοιαύτη δυνατότης δὲν ὑπῆρχε κατὰ τὸ διάστημα τοῦ κατὰ τῶν Τούρκων πολέμου (1463 - 1479), τὸ ποίημα ἐπομένως εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουν οἱ στίχοι οὗτοι τοποθετεῖται εἰς τὴν πρὸ τοῦ 1463 ἐποχὴν⁶. Παρὰ ταῦτα, κατὰ διασωθεῖσαν μέχρις ἡμῶν πηγὴν, οἱ πτωχοὶ πολῖται ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου ἐταξίδευσον ἐπὶ ξένων πλοίων εἰς τὴν κατακτηθεῖσαν ὑπὸ τῶν Τούρκων Κωνσταντινούπολιν

αὐτῆς ἐκδόσεως (σελ. 79 - 105), διὰ τοῦ III — οἱ στίχοι τῆς ἐκδόσεως Σ. Δ. Παπαδημητρίου.

⁶) Ἡ χρονολόγησις τοῦ ἔργου μετὰ τὸ 1479 θὰ προσέκρουεν εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Σ. Δ. Παπαδημητρίου καθορισθέντα *terminus ad quem*.

πρὸς ἐμπορίαν⁶. Τοιαῦτα ταξίδια ἦσαν πιθανώτατα λίαν διαδεδομένα, διότι, ὡς ἀναφέρει τὸ ἔγγραφο, «τοῦτο συνέφερον εἰς ὅλην τὴν νῆσον» (*que res erat utilis toti insule*). Ἀκριβεστέρων τῆς εἰς τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ ΙΕ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος χρονολόγησιν τοῦ ἔργου τοῦ Σαχλίκη θεωροῦμεν ἀδύνατον⁷.

Χάρις εἰς τὸ διασωθὲν εἰς τὸν κώδικα τῆς Νεαπόλεως ποίημα Ἀφήγησις παράξενος, ἐγένοντο γνωστὰ βιογραφικά τινα στοιχεῖα περὶ τοῦ ποιητοῦ. Τὴν ἱστορίαν τοῦ βίου του παρουσιάζει ὁ Σαχλίκη ὡς ἄλυσιν συνεχῶν ἀποτυχιῶν καὶ ἀπογοητεύσεων. Υἱὸς εὐπόρων γονέων, τὴν κληρονομίαν τῶν ὁποίων ἀργότερον ἐπώλησεν⁸, ὁ Σαχλίκη φοιτᾷ εἰς σχολεῖον. Ἀλλὰ μόνον μέχρι τοῦ 14ου ἔτους τῆς ἡλικίας του μελετᾷ μετὰ ζήλου, καί, κατὰ ὁμολογίαν τοῦ ἰδίου, δὲν προώδευσεν πολὺ εἰς τὴν μάθησιν (*ὀλίγα γράμματα ἔμαθα*)⁹. Ὁ Σαχλίκη παρασύρεται εἰς κραιπάλας καὶ γίνεται θαμὸν τῶν οἴκων ἀνοχῆς. Ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν σταδιοδρομίαν του τὸν ἀναμένει ἡ ἀτυχία: ὁ Σαχλίκη συναντᾷ χήραν τινὰ Κουταγιώταιναν, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας ὀδηγεῖται εἰς τὰς φυλακάς¹⁰. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν του, ὁ Σαχλίκη μεταβαίνει εἰς χωρίον καὶ διέρχεται τὸν χρόνον του ἀσχολούμενος μὲ τὸ κυνήγιον, φαίνεται δὲ ὅτι οὐδὲν προέκυψεν ἐκ τῆς προσπαθείας του ὅπως ἀσχοληθῇ μὲ τὴν γεωργίαν¹¹. Διὰ τοῦτο μετοικεῖ εἰς τὴν πόλιν καὶ γίνεται δικηγόρος. Ἐδῶ τελειώνουν αἱ πληροφορίες μας περὶ τῆς ζωῆς τοῦ ποιητοῦ.

Ὁ Σαχλίκη γράφει εἰς καθαρῶς δημῶδη γλῶσσαν, ἄνευ ἐμφανοῦς ἀναμίξεως στοιχείων τοῦ ἐντέχνου γραπτοῦ λόγου. Χρησιμοποιεῖ πολλὰς λέξεις καὶ ἐκφράσεις τῆς ἰταλικῆς γλώσσης¹², πράγμα τὸ ὁποῖον εἶναι ἀπολύτως φυσικόν, ἐφ' ὅσον ἡ Κρήτη ἦτο ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν ἰσχυρὰν ἐπιρροὴν τῆς Βενετίας. Αἱ φράσεις τοῦ Σαχλίκη εἶναι συντακτικῶς ἀπλαῖ. Ἡ κατὰ παράταξιν προέχει τῆς καθ' ὑπόταξιν, ὡς εἶναι ἴδιον τοῦ δημῶδους λόγου.

Ἡ χρῆσις δημῶδους γλώσσης ἦτο νεωτερισμὸς διὰ τὴν ἐποχὴν αὐ-

⁶) H. Noiret, Documents inédits pour servir à l'histoire de la domination vénitienne en Crète de 1380 à 1485, Paris, 1892, σελ. 522 - 523.

⁷) Τὰ χειρόγραφα τῶν ἔργων τοῦ Σαχλίκη χρονολογοῦνται κατὰ τὰς πρώτας δεκαετίας τοῦ ΙΣΤ' αἰ.

⁸) III, 85 κέξ.

⁹) III, 59.

¹⁰) III, 109.

¹¹) III, 151 κέξ.

¹²) Ἐπὶ παραδείγματι *ἰνφέρνο* (it. inferno), *ἄσσο* (it. asso), *βέργα* (it. verga), *βιόλα* (it. viola), *γρόσο* (it. grosso) καὶ πολλὰ ἄλλα.

τήν, καθ' ἣν καὶ αὐτὴ ἡ λεγομένη λαϊκὴ λογοτεχνία ἐγράφετο εἰς γλῶσσαν, ἡ ὁποία ἦτο πλαστὸν μῖγμα λαϊκῶν στοιχείων καὶ ἐντέχνου γραπτοῦ λόγου. Ὁ Σ. Π. Παπαδημητρίου καὶ ὁ R. Cantarella θεωροῦν τὴν ἰδιοτυπίαν ταύτην τοῦ Σαχλίκη ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἀμαθίας τοῦ ποιητοῦ. Ὁ Σαχλίκη ὅμως, φοιτήσας εἰς σχολεῖον ἢ διδασκαλία τοῦ ὁποίου ἐγίνετο εἰς λογίαν γλῶσσαν, μελετῶν βιβλία καὶ ἀσχολούμενος μὲ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ δικηγόρου, ὄφειλε νὰ ἔχη μίαν ποιάν τινα πνευματικὴν σκευήν. Ἡ χρῆσις τῆς δημώδους γλώσσης καθορίζεται μᾶλλον ὑπὸ τῶν θεμάτων τῶν ἔργων τοῦ Σαχλίκη καὶ ὑπὸ τοῦ δημοκρατικοῦ του προσανατολισμοῦ¹³.

Τὰ ποιήματα τοῦ Σαχλίκη διαιροῦνται εἰς ὅλους τοὺς κώδικας εἰς δύο κύκλους¹⁴. Ὁ πρῶτος, φέρων εἰς τὸ Ρ καὶ Ν τὸν γενικὸν τίτλον *Γραφαὶ καὶ στίχοι καὶ ἐρμηνεῖαι Κυροῦ Στεφάνου τοῦ Σαχλίκη*, περιέχει καὶ εἰς τὰ τρία χειρόγραφα κείμενον σχεδὸν ὅμοιον. Ὁ δεύτερος κύκλος, φέρων εἰς τὸν Ρ καὶ Μ τὸν τίτλον *Γραφαὶ καὶ στίχοι καὶ ἐρμηνεῖαι, ἔτι καὶ ἀφηγήσεις κυροῦ Στεφάνου τοῦ Σαχλίκη* καὶ εἰς τὸν Ν τὴν ὀνομασίαν *Ἀφηγήσεις παράξενος τοῦ ταπεινοῦ Σαχλίκη τοῦ ἐν Κρήτῃ*, περιέχει ἀριθμὸν καὶ σειρὰν ποιημάτων διάφορον εἰς τὰ διάφορα χειρόγραφα. Ὁ Σ. Δ. Παπαδημητρίου καὶ ὁ Cantarella εἰρήνουν ἄλυτον τὸ ζήτημα, εἰς ἡ εἰς κύκλους ἐνταξίς ἀνεξαρτήτων ποιημάτων εἶναι ἔργον τοῦ Σαχλίκη ἢ τῶν ἀντιγραφῶν. Διὰ τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν τὴν σειρὰν καὶ τὴν σύνθεσιν τῶν ἔργων τοῦ ποιητοῦ. Παρέχομεν σχῆμα τῆς διατάξεως τῶν ποιημάτων τοῦ Σαχλίκη εἰς τὰ τρία χειρόγραφα.

Πρῶτος κύκλος Ρ, Μ, Ν: *Περὶ τῆς νύκτας τὰ γυρίσματα* (I, 1 - 117), *Περὶ τὰ ζάρια τοῦ παιγνιδίου* (I, 118 - 239), *Περὶ τῆς πολιτικῆς τὰ καμώματα* (I, 240 - 367). Δεύτερος κύκλος, Ρ: *Διὰ τοὺς φίλους* (II, 1 - 201), *Διὰ τὴν φυλακὴν* (II, 202 - 266), *Διὰ τοὺς φυλακατόρους* (II, 267 - 340), *Διὰ τὸν φυλακάτοράν μου* (II, 341 - 377), *Ἡ*

¹³) Ὅτι εἰς τὴν βυζαντινὴν λογοτεχνίαν τὸ περιεχόμενον τοῦ ἔργου καθόριζε τὴν ἐκλογὴν τῆς γλώσσης, ἀποδεικνύει ἀκριβῶς τὸ ἔργον τοῦ Προδρόμου, ὁ ὁποῖος, ἂν καὶ ἔγραφεν εἰς λογίαν γλῶσσαν, ἐχρησιμοποίησε τὴν δημώδη εἰς τὰ *Πτωχοπροδρομικά* του.

¹⁴) Ἡδη ὁ Σ. Δ. Παπαδημητρίου παρατηρεῖ ὅτι τὰ κείμενα τοῦ Σαχλίκη ἀποτελοῦνται ἐξ ἀνεξαρτήτων ποιημάτων, τὰ ὁποῖα ἐγράφησαν εἰς χρόνον διάφορον. Περὶ τούτου μαρτυρεῖ ἡ ὑπαρξίς μεταβατικῶν στίχων (II, 202 - 203, 267 - 269, 341 - 344, 378 - 381, III, 413 - 417, 484 - 486, 565 - 569, 603 - 607), ἡ συνύπαρξις ἐν τῷ αὐτῷ ἔργῳ στίχων ὁμοιοκαταλήκτων καὶ μή, καὶ ἄλλα (βλ. Σ. Δ. Παπαδημητρίου, ἐνθ' ἀν., σελ. 82 κέξ.). Τηροῦμεν τοὺς συμβατικούς τίτλους, οἱ ὁποῖοι ἐδόθησαν ὑπὸ τοῦ Σ. Δ. Παπαδημητρίου εἰς τὰ ἀνεξάρτητα στιχορρήματα.

βουλή τῶν πολιτικῶν (II, 378 - 712). N: Ἀφήγησις παράξενος (III, 1 - 412), Διὰ τὴν φυλακὴν (III, 413 - 483), Διὰ τοὺς φυλακατόρους (III, 484 - 564), Διὰ τὸν φυλακάτοράν μου (III, 565 - 602), Ἡ Βουλὴ τῶν πολιτικῶν (III, 602 - 812), Οἱ Ἀρχεμαυλίστρες (III, 812 - 908).

Εἰς τὸ M ἡ σειρά τῶν ἔργων τοῦ δευτέρου κύκλου εἶναι ὁμοία μετὰ τὴν τοῦ P. Ἀπὸ τὸν M ὁμως ἀπουσιάζει τελείως τὸ Διὰ τοὺς φίλους ποίημα.

Ἡ σύνθεσις τοῦ πρώτου κύκλου δὲν παρουσιάζει δυσκολίας. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν δεύτερον δυνάμεθα νὰ διαπιστώσωμεν μία συγκεκριμένην τάσιν πρὸς λογικὴν διαδοχὴν τῶν ἀνεξαρτήτων ποιημάτων. Τοιοῦτοτρόπως εἰς τὸν M ὁ κύκλος ἀρχίζει διὰ τῆς διηγήσεως περὶ φυλακῆς, συνεχίζεται δὲ διὰ τῆς περιγραφῆς τῶν φυλάκων. Ἐν συνεχείᾳ ὁ συγγραφεὺς περιγράφει τὸν ἰδικόν του φύλακα, ἀκολουθεῖ δὲ σάτιρα γενικῶς περὶ πολιτικῶν καὶ συχνότατα περὶ τῆς Κουταγιώταινας, πολιτικῆς ἕξ αἰτίας τῆς ὁποίας εὐρίσκετο εἰς τὰς φυλακάς. Εἰς τὸν N προηγεῖται τῶν διηγήσεων τούτων ἡ Ἀφήγησις παράξενος, ὅπου ὁ Σαχλίκης παρέχει αὐτοβιογραφίαν του, εἰς τὸ τέλος δέ, μετὰ τὴν Βουλὴν τῶν πολιτικῶν, ἔχουν προστεθῆ Οἱ Ἀρχεμαυλίστρες, ἔργον τὸ ὁποῖον ἀπουσιάζει ἀπὸ τὰ λοιπὰ χειρόγραφα. Εἰς τὸν P ἡ παρεμβολὴ τοῦ Διὰ τοὺς φίλους ποιήματος εἰς τὸ πρῶτον μέρος φαίνεται ἐλάχιστα δικαιολογημένη, ἀλλ', ὡς θὰ ἀποδειχθῆ κατωτέρω, ἡ τοιαύτη διάταξις δὲν ἦτο ἡ ἀρχική.

Ἄξιον προσοχῆς εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ὁμάς τῶν ποιημάτων Διὰ τὴν φυλακὴν, Διὰ τοὺς φυλακατόρους, Διὰ τὸν φυλακάτοράν μου, Ἡ Βουλὴ τῶν πολιτικῶν, ὑπάρχει καὶ εἰς τὰ τρία χειρόγραφα καὶ ἔχει τὴν αὐτὴν διάταξιν· ἐπὶ πλεον δὲ οἱ συνδέοντες τὰ ἀνεξάρτητα ποιήματα στίχοι εἶναι ὑποδειγματικῶς ὅμοιοι (II, 267 - 269 = III, 484 - 486, II, 341 - 345 = III, 565 - 599, II, 378 = III, 603).

Οἱ ἀντιγραφεῖς τῶν κωδίκων P, M καὶ N εἶχον ὅπωςδήποτε πρὸ αὐτῶν χειρόγραφα ἢ καὶ χειρόγραφόν τι - ἀρχέτυπον, ὅπου τὰ ποιήματα αὐτὰ ἦσαν ἤδη συνδεδεμένα καθ' ὠρισμένην τάξιν. Πιθανώτατα, εἰς σύνταξιν τοῦ κειμένου μὴ διασωθεῖσαν μέχρις ἡμῶν, τὸ Διὰ τοὺς φίλους ποίημα ἠκολούθει ἀμέσως μετὰ τὴν περιγραφὴν τῆς φυλακῆς. Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Διὰ τὴν φυλακὴν ποιήματος ὁ Σαχλίκης γράφει:

ἐγὼ ἀπεδὰ ἀφήνω το τοῦτο τὸ καταλόγι,
νὰ γράψω καὶ τῆς φυλακῆς τοὺς πόνους καὶ τὰς θλίψεις,
καὶ (διὰ) τοὺς φίλους τοὺς καλοὺς καὶ τοὺς κακοὺς τὸ τί ἔνε

(III, 415 - 417).

Πράγματι, εἰς τὸ τέλος τοῦ ποιήματος τούτου περιέχεται φυσικὴ μετάβασις εἰς τὴν περὶ φίλων διήγησιν:

*Ἄμμὲ τότες ἕνα καλὸν τῆς φυλακῆς εὐρίσκω,
οἷ τοὺς φίλους τοὺς καλοὺς ἢ φυλακὴ τοὺς δείχνει
καὶ τοὺς καθάρους συγγενεῖς, ἐκείνη τοὺς γνωρίζει*

(III, 479 - 481).

Παρὰ ταῦτα τὸ *Διὰ τοὺς φίλους* ποίημα ἀπουσιάζει ἀπὸ τὸν Μ καὶ Ν, εἰς δὲ τὸν Ρ εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κύκλου. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ἡ θέσις τοῦ περὶ φίλων ἔργου ἐφάνη εἰς τὸν ἴδιον τὸν Σαχλίκην ἢ τὸν ἀντιγραφέα του θεματικῶς ὄχι ἢ πρέπουσα, ἐφ' ὅσον διέκοπτε τὴν συνεχῆ διήγησιν περὶ τῶν δεινῶν τῆς φυλακῆς.

Ἐπὲρ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι ὁ ὅλος κύκλος τῶν ποιημάτων τούτων εἶχε συνενωθῆ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως, συνηγοροῦν δύο γεγονότα: 1) Τοῦ περὶ τῆς φυλακῆς ποιήματος προηγεῖται πρόλογος περιέχων σκέψεις περὶ τῆς ἀσταθείας τῆς ἀνθρωπίνης τύχης καὶ χρησιμεύων ὡς εἰσαγωγή τοῦ ὅλου κύκλου (II, 203 - 215). Εἰς δύο ἄλλας περιπτώσεις, ὅπου ἡ σύνθεσις τοῦ κειμένου δὲν παρέχει ἀμφιβολίας, παρατηρεῖται ἀνάλογον μέσον συνδέσεως τῶν ποιημάτων. Οὕτω, τῆς πρώτης συμβουλῆς πρὸς τὸν Φρατζεσκὴν προτάσσεται γενικὴ εἰσαγωγή (I, 1 - 51). Εἰσαγωγή ὑπάρχει ἐπίσης εἰς τὴν *Ἀφήγησιν παράξενον*, τὸ κείμενον τῆς ὁποίας ἐμπεριέχει δύο παλαιότερον γραφέντα ἔργα¹⁵. 2) Ὁ δεῦτερος κύκλος, ἐξαιρέσει τῶν ποιημάτων *Ἀφήγησις παράξενος* καὶ *Ἀρχεμανλίστρες*, εὐρισκομένων μόνον εἰς τὸν Ν, προϋποθέτει τὴν ὑπὸ τοῦ ἀναγνώστου γνῶσιν τοῦ συνόλου: τὰ ἀνεξάρτητα, μεμονωμένα ποιήματα δὲν δύνανται πρὸ τοῦ τέλους νὰ γίνουν κατανοητά. Οὕτω, τὸ *Διὰ τοὺς φίλους* ποίημα ἀρχίζει μὲ τὴν δήλωσιν τοῦ ποιητοῦ: *Ἀπὸ τὴν ὥραν τὴν κακὴν ὅπου μὲ φυλακίσαν, ὁ λογισμὸς μου ἐβιάζε με...*¹⁶. Ἦδη αἱ λέξεις αὗται προϋποθέτουν ὅτι ὁ ἀναγνώστης γνωρίζει ὅτι ὁ Σαχλίκης ἦτο ἐγκλειστος εἰς τὰς φυλακάς. Εἰς τὸ τέλος τοῦ ποιήματος τούτου ὁ Σαχλίκης ἀναζητεῖ μέσον τι, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ ἠδύνατο νὰ διακρίνη τοὺς πιστοὺς φίλους ἀπὸ τοὺς μή, καὶ ὡς τοιοῦτον ὁ ποιητὴς θεωρεῖ τὴν φυλακὴν¹⁷. Ἡ αὕτη σκέψις ὑπάρχει εἰς τὸ τέλος τῆς *Διὰ τὴν φυλακὴν* διηγήσεως, εἰς τοὺς στίχους οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν μετάβασιν εἰς τὴν περὶ φίλων διήγησιν¹⁸. Εἰς τὸ τέλος τῆς *Βουλῆς τῶν πολιτικῶν* ὁ Σαχλίκης περιγράφει, πῶς ἡ πρόξενος τῆς ἀτυχίας του Κουταγιώταινα τὸν ἐπισκέπτεται εἰς τὰς φυλακάς, πράγμα τὸ ὁποῖον δύναται νὰ γίνῃ κατανοητὸν μόνον ὑπὸ ἀναγνώστου γνωρί-

¹⁵) Βλ. Σ. Δ. Παπαδημητρίου, ἐνθ' ἀν., σελ. 112.

¹⁶) II, 1 - 2.

¹⁷) II, 183 - 185.

¹⁸) III, 479 - 483.

ζοντος τὰ προηγούμενα ἔργα τοῦ ποιητοῦ. Δὲν ἀναφέρομεν τὴν στενὴν σχέσιν μεταξὺ ποιημάτων τοῦ Σαχλίκη ὡς τὸ *Διὰ τὴν φυλακὴν, Διὰ τοὺς φυλακατόρους, Διὰ τὸν φυλακάτοράν μου*. Δὲν εἶναι ἀβάσιμος ἡ σκέψις, ὅτι ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς συνέδεσεν ἔργα του διάφορα, ὡς ἔπραξεν εἰς τὴν «*Διαθήκην*» του ὁ μεγαλοφυὴς σύγχρονός του François Villon¹⁹.

Τὸ πρῶτον ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐν τῶν πρώτων ἔργων τοῦ Σαχλίκη εἶναι *Οἱ Ἄρχεμαυλίστρες* (III, 812 - 908)²⁰. Εἰς τὸν κώδικα N τὸ ἔργον τοῦτο ἔχει ἐνωθῆ μετὰ τὴν *Βουλὴν τῶν πολιτικῶν* καὶ μάλιστα χωρὶς τοὺς συνήθεις συνδετικούς στίχους. Τὸ ἔργον ἐπιτίθεται κατὰ τῶν μαυλιστρῶν καὶ κατὰ κύριον λόγον κατὰ τινος Ποθοτσουτσουνιάς, ὑπὸ τὴν ὁποίαν, ὡς ὑποθέτει ὁ Σ. Δ. Παπαδημητρίου, πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν αὐτὴν ταύτην τὴν Κουταγιώταιναν. Εἰς τὸ ἔργον ἀναφέρεται ἡ συγκέντρωσις πέντε μαυλιστρῶν, αἱ ὁποῖαι καυχῶνται διὰ τὰ κατορθώματά των. Κυρίαν θέσιν κατέχει ὁ αὐτοέπαινος τῆς Ποθοτσουτσουνιάς. Ὁ Σ. Δ. Παπαδημητρίου παρσβάλλει τὸ ποίημα τοῦτο μετὰ τὰς σατίρας τῆς ἑλληνικῆς λαϊκῆς παραδόσεως, διὰ τῶν ὁποίων ὁ λαὸς παραδίδει εἰς τὴν χλεύην ταῦτα ἢ ἐκεῖνα τὰ πρόσωπα. Ὁ ἀριθμὸς ὅμως τῶν συγκεκριμένων σατιρῶν εἶναι ἀσήμαντος καὶ εἶναι ἐν τῷ συνόλω των πολὺ ὀλίγοι, ὥστε νὰ κρίνη τις περὶ τῆς συγγενείας τῶν Ἄρχεμαυλιστρῶν μετὰ αὐτάς. Παρὰ ταῦτα ἡ σχέσις τοῦ ποιήματος τούτου μετὰ δημῶδες ἔργον φαίνεται ἀναμφίβολος. *Οἱ Ἄρχεμαυλίστρες* ἀρχίζουν μετὰ τὰς ἀκολουθούσας λέξεις: *Μικροί, μεγάλοι, ἀκούσετε τοῦτο τὸ καταλόγι* (III, 812). Ἀποστροφὴ πρὸς τὸν ἀκροατὴν εἰς τὴν ἀρχὴν ποιήματος ἀπαντᾷ παρὰ τῷ Σαχλίκη ἐπίσης εἰς τὴν *Βουλὴν τῶν πολιτικῶν*: *Ἀκοῦτε εἶντα συμβολὴν ἀνόρθωσεν ἡ φίνα* (III, 676). Τοῦτο δὲν εἶναι καθόλου σπάνιον εἰς ἔργα τῆς δημώδους γλώσσης αὐτῆς τῆς ἐποχῆς²¹. Ἡ ἀποστροφὴ πρὸς τοὺς ἀκροατὰς ἀποτελεῖ συνηθεστάτην ἀρχὴν πολλῶν λαϊκῶν τραγουδιῶν, ἐν οἷς καὶ τῶν κρητικῶν²².

¹⁹) Δὲν ἀποκλείεται φυσικὰ ἀνεξάρτητα ποιήματα (ἐπὶ παραδείγματι *Οἱ Ἄρχεμαυλίστρες*) νὰ προσετέθησαν εἰς τὴν συλλογὴν ὑπὸ τῶν ἀντιγραφέων, οἱ ὁποῖοι ἠδύναντο νὰ μεταβάλλουν αὐθαιρέτως καὶ αὐτὴν τὴν σειρὰν τῶν ποιημάτων.

²⁰) .....καὶ τὰ ἔγραφα εἰς τὴν φυλακὴν διὰ τὰς ἀρχαῖς μαυλίστρες (III, 111).

²¹) Βλ. *Περὶ γέροντος νὰ μὴν πάρη κορίτσι*, 1 - 4 (G. Wagner, ἔνθ' ἀν., σελ. 106 - 111)· *Γαδάρου, λύκον καὶ ἀλοποῦς διήγησις ὡραία*, στ. 1 (αὐτόθι, σελ. 124 - 140)· *Γεωργιλλᾶ, Θανατικὸν τῆς Ρόδου*, στ. 18ος (αὐτόθι, σελ. 32 - 52).

²²) Διὰ τῶν λέξεων *ἀφρουκασήτε νὰ σᾶς πῶ...* ἀρχίζουν ἐπὶ παραδείγματι τὰ πλεῖστα τῶν κρητικῶν ἱστορικῶν τραγουδιῶν τῆς συλλογῆς Γιανναράκη (A. Jeannarakis, *Kretas Volkslieder*, Leipzig, 1876, ἀριθ. 13, 14, 21, 28,

Εἰς τὸ ποίημα παρουσιάζεται ἐν εἴδει ἐπωδοῦ ἐρώτησις ἀπευθυνομένη εἰς τὴν Ποθοτσουτσουνιά, ἔχουσα σταθερὰν μορφήν καὶ ἐπαναλαμβανομένη μὲ μικρὰς παραλλαγάς: *εἶπέ με, Ποθοτσουτσουνιά, μανλίζεις ἢ γαμιέσαι*²³, ἐξ ἄλλου, εἰς δύο περιπτώσεις, ἢ ἀπάντησις τῆς Ποθοτσουτσουνιάς ἀρχίζει διὰ τῶν αὐτῶν λέξεων: *Νὰ σὲ κερδέσω ἀφέντη μου.....*²⁴. Οἱ συχνάκις ἐπαναλαμβανόμενοι τύποι, ἰδίᾳ εἰς τὰς ἐρωτήσεις, εἶναι ἐπίσης χαρακτηριστικὸν τῶν κρητικῶν λαϊκῶν τραγουδιῶν²⁵.

Ἡ σάτιρα κατὰ τῆς Ποθοτσουτσουνιάς καταλήγει εἰς κατάρας κατὰ τῆς μαυλίστρας:

*Ὅλοι τὴν Ποθοτσουτσουνιά, ὅλοι πομπεύειέ τὴν
παντοῦ τὴν διαλαλήσετε καὶ κουμουδέψειέ τὴν
εἰς τὴν ἀφεντιὰν τὴν βάλετε καὶ μαντατέψειέ τὴν
καὶ εἰς τῶν Ἑβραίων τὰ μνήματα ὑπᾶτε, θάψειέ τὴν*²⁶

Κατάραι κατὰ τοῦ σατιριζομένου προσώπου ἀπαντοῦν συχνὰ εἰς λαϊκὰ σατιρικὰ τραγούδια πολλῶν λαῶν. Εἰς ἱστορικὰ κρητικὰ τραγούδια τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, στρεφόμενα κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, εἶναι δυνατὸν νὰ εὑρωμεν ἐπίσης ἀνάλογον τέλος²⁷.

Ἡ ἀναδίπλωσις, ἢ ὁποία ἀπαντᾷ εἰς τίς Ἀρχεμαυλίστρες καὶ εἰς ἄλλα ἔργα τοῦ Σαχλίκη, εἶναι ἐπίσης χαρακτηριστικὴ τυπικὴ μορφή τῶν ἑλληνικῶν λαϊκῶν τραγουδιῶν:

*Ἄλλη εἶπεν οὐκ ἠῤῥηκα μαυλίστριαν νὰ μὲ διαβῆ
Ἄλλη εἶπεν πίνω τὸ κρασί παρ' ἄνδρα ἢ γυναῖκα
Ἄλλη εἶπεν πίνω τὸ κρασί, μανλίζω καὶ μεθύω (III, 821-823) ἢ
ἐγῶμαι (ἢ) Ποθοτσουτσουνιά, ἐγῶμαι (ἢ) ψωλοπόθα
ἐγῶμαι ἀπάνω εἰς ὅλες σας, ἐγῶμαι ἐδᾶ κερὰ σας
(III, 829 πρὸβλ. III, 852)*²⁸.

31, 38, 47, 48, 49, 52 κ.λ.π.). Ὑπάρχουν ἐπίσης ἄλλοι τύποι ἀποστροφῆς: *ποὺ θέλει νὰ γροικῆξῃ καὶ νὰ μάθῃ* (αὐτόθι, ἀριθ. 44 κ.ἄ.). Πρὸβλ. ἐπίσης A. P a s s o w, *Popularia carmina Graeciae recentioris*, Leipzig, 1860, CIX, CCCXCIV κ. ἄ.

²³) III, 826, 835 - 836, 848, 865.

²⁴) III, 827, 837.

²⁵) Τὸ ὑλικόν, τὸ ὁποῖον δυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν εἶναι πολὺ πλούσιον· περιοριζόμεθα εἰς τὴν ὑπόδειξιν τριῶν τραγουδιῶν τῆς συλλογῆς Γιανναράκη (270, 272, 293).

²⁶) III, 905 - 909.

²⁷) A. J e a n n a r a k i, ἐνθ' ἄν., σελ. 30, 54.

²⁸) Παρομοία ἀναδίπλωσις ἀπαντᾷ εἰς μνημεῖά τινα τῆς ἑλληνικῆς μεσαιωνικῆς δημώδους λογοτεχνίας. Βλ. π. χ. *Τὸ Συναξάριον τοῦ τιμημένου γαδάρου*, 57 - 59 (G. W a g n e r, ἐνθ' ἄν., σελ. 112 - 123) κ. ἄ. Θὰ ὑποδείξωμεν τινὰς

Πολύ συχνά εἰς τοὺς στίχους τοῦ Σαχλίκη καὶ τῶν συγχρόνων του ἀπαντᾷ ἢ λεγομένη ἀναδίπλωσις, ὅταν δηλαδή ὁ ποιητικὸς στίχος διασπᾶται εἰς δύο μέρη καὶ τὰ δύο ἡμιστίχια περιέχουν τὴν αὐτὴν ἔννοιαν²⁹. Ἡ ἀναδίπλωσις χρησιμεύει διὰ νὰ τονισθῇ τὸ νόημα τοῦ στίχου.

Τὰ δημοτικὰ τραγούδια, μὲ τὰ ὁποῖα παρεβάλομεν τὶς Ἀρχεμαυλιστρὲς εἶναι σημαντικῶς μεταγενέστερα, ἀλλ' ὡς γνωστὸν ἢ καλλιτεχνικὴ μορφή τῆς δημώδους ποιήσεως εἶναι πολὺ συντηρητικὴ καὶ ὑφίσταται συνήθως μικρὰς μεταλλαγὰς κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν αἰώνων. Ὁ ἴδιος δὲ ὁ Σαχλίκης ἀναφέρει εἰς τὰ ἔργα του, ὅτι ἐγνώριζε τὰ σύγχρονά του λαϊκὰ τραγούδια³⁰.

Ὡς πρὸς τὸ θέμα στενωῶς συνδεδεμένη μὲ τὸ ποίημα Ἀρχεμαυλιστρὲς εἶναι Ἡ Βουλὴ τῶν πολιτικῶν (II, 377 - 712, III, 603 - 811). Εἰς τὰ χειρόγραφα τοῦ ποιήματος τούτου, πολλάκις ἢ ἀκολουθία τῶν στίχων δὲν συμπίπτει: ὑπάρχουν ἀρκεταὶ παραλλαγαί. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἀνομοιοκαταλήκτους στίχους τῶν Ἀρχεμαυλιστρῶν ἢ Βουλὴ τῶν πολιτικῶν ἔχει γραφῆ εἰς στίχους ὁμοιοκαταλήκτους (τετράστιχα μὲ τὴν αὐτὴν ὁμοιοκαταληξίαν: αααα). Ὁ Σ. Δ. Παπαδημητρίου βασιζόμενος εἰς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σαχλίκη, ὅτι συνέβη νὰ ἀκούσῃ εἰς τὰς φυλακὰς νὰ τραγωδοῦν λατινικά³¹, ὑποστηρίζει ὅτι ὁ ποιητὴς ἤκουεν τὰ λατινικὰ τραγούδια τῶν Goliardi* καὶ ἐμιμήθη τὸν πρωτότυπον ῥυθμὸν των. Τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Σ. Δ. Παπαδημητρίου εἶναι ἐλάχιστα πειστικόν, διότι εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἢ λέξις λατινικὸς δὲν ἐσήμαινεν τὸν «λατῖνον», ἀλλὰ τὸν δυτικόν, καὶ μὲ αὐτὴν τὴν σημασίαν χρησιμοποιοεῖ τὴν λέξιν ἄλλοῦ ὁ ἴδιος ὁ Σαχλίκης³². Διὰ τοῦτο ἢ ὑπόθεσις περὶ ἐπιδράσεως τῆς λατινικῆς ποιήσεως τῶν Goliardi ἐπὶ τοῦ ἔργου τοῦ Σαχλίκη στερεῖται βάσεως.

Τὰ τετράστιχα, τὰ ὁποῖα ὁ Σ. Δ. Παπαδημητρίου περιλαμβάνει ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον Βουλὴ τῶν πολιτικῶν, ἀνήκουν εἰς δύο τουλάχιστον διαφορετικὰ ποιήματα. Τὸ πρῶτον τούτων ἀρχίζει διὰ τῆς ἤδη γνωστῆς ἀποστροφῆς πρὸς τοὺς ἀναγνώστας (ὄλους λοιπὸν παρακαλῶ,

τῶν πολυαρίθμων περιπτώσεων ἀναδιπλώσεως εἰς λαϊκὰ τραγούδια. Οὕτω τὸ ποίημα CCCCXXXIV τῆς συλλογῆς Passow περιέχει ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἀνοδιπλώσεις. Βλ. ἐπίσης A. Jeannarakis, ἐνθ' ἀν., 26, 31 κ. ἄ.

²⁹⁾ Ἐπὶ παραδείγματι: ἔχω καὶ τέτοιαν χάριταν ἔχω καὶ τέτοιαν τάξιν (III, 875). Εἰς τὴν λαϊκὴν ποίησιν: Σήκω, Τάσο, νὰ φύγωμε, σήκω, Τάσο, νὰ πᾶμε (A. Passow, LXVII, 24) κ.τ.λ.

³⁰⁾ Βλ. ἐπὶ παραδείγματι III, 197 κέξ.

³¹⁾ Σ. Δ. Παπαδημητρίου, ἐνθ' ἀν., σελ. 125 κέξ.

^{*}) [Σημ. μεταφρ.: Οἱ Goliardi ἦσαν λαϊκοὶ στιχουργοὶ τοῦ Μεσαίωνα].

³²⁾ II, 685.

III, 608 κέξ.) καί, ἀκριβῶς ὅπως οἱ Ἄρχεμανλίστες, καταλήγει εἰς κατάρας κατὰ τῆς Κουταγιώταινας :

*να ἰδῶ τὴν Κουταγιώταιναν εἰς τῆς Βλάσσαινας τὸ κάρος
καὶ να τὴν δέρονη καὶ ὁ φουτρῆς, διὰ να ἔχη μέγα βάρος
καὶ τότε πᾶν καὶ κάψουν τὴν, διὰ να τὴν πάρη ὁ χάρος*⁸³

Ἡ σύνθεσις τοῦ ποιήματος τούτου συμπίπτει ἀπολύτως μὲ τὴν τῶν Ἄρχεμανλιστρῶν.

Τὸ ποίημα, τὸ ὁποῖον κυρίως περιγράφει τὸ συμβούλιον τῶν πολιτικῶν, ἀρχίζει μὲ ἀποστροφὴν πρὸς τὸν ἀναγνώστην (III, 676). Λόγω φθορᾶς τοῦ κειμένου, παραλείψεων καὶ παραλλαγῶν τῶν χειρογράφων, ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἀκολουθίας τῶν γεγονότων τοῦ ἔργου εἶναι δυνατὴ μόνον ἐὰν συνδυάσωμεν τὰ κείμενα καὶ τῶν τριῶν χειρογράφων. Ἡ Κουταγιώταινα συγκαλεῖ συμβούλιον εἰς τὸ ὁποῖον αἱ πολιτικαὶ ἔχουν ἓναν ἀπολύτως συγκεκριμένον σκοπόν: θέλουν να εὔρουν τρόπον να ὀργανώσουν ἓν εἶδος κοινοβίου καὶ να ζοῦν ἀκόπως ἀπὸ τὸ σῶμά των (III, 680 - 683). Εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ποιήματος περιγράφονται λεπτομερῶς αἱ μετέχουσαι τοῦ συμβουλίου (II, 443 - 534, III, 680 - 734). Ἐκάστη σχεδὸν τῶν ἀφικνουμένων διακρίνεται δι' ὑβριστικοῦ τινος ἐπιθέτου καὶ εἷς τινὰς τούτων δίδεται σύντομον σατιρικὸν χαρακτηριστικόν. Τὸ συμβούλιον λαμβάνει χώραν προφανῶς εἰς τὴν οἰκίαν τῆς Κουταγιώταινας⁸⁴. Αἱ γυναῖκες προβαίνουν εἰς ἀντεγκλήσεις, ἐκφωνοῦν λόγους, ἐκλέγουν τὴν Κουταγιώταιναν ἀρχηγόν των⁸⁵, συσκέπτονται, χορεύουν, παίζουν. Ἐν συνεχείᾳ ἡ Κουταγιώταινα τὰς ἀποστέλλει εἰς τὰς οἰκίας των καὶ τὰς προσκαλεῖ να συγκεντρωθοῦν τὴν ἐπομένην πάλιν εἰς τὴν οἰκίαν της. Αἱ γυναῖκες χωρίζονται μὲ τραγούδια καὶ τὴν πρωΐαν ἐπανέρχονται εἰς τῆς Κουταγιώταινας⁸⁶. Ἐκεῖ τρώγουν, πίνουν καὶ διασκεδάζουν. Εἰς τὸν κώδικα N τὸ ἐπεισόδιον περατοῦται διὰ τοῦ λόγου Λάτσαινάς τινος. Κατὰ τὴν γραφὴν ὅμως τῶν λοιπῶν κωδίκων, αἱ γυναῖκες, μὲ τὴν

⁸³) III, 673 - 675. Εἰς τὴν μετάφρασιν ἀκολουθοῦμεν τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Σ. Δ. Παπαδημητρίου, ὁ ὁποῖος ὑπὸ τὸ τῆς Βλάσσαινας τὸ κάρος ὑποθέτει τὴν ἄμαξαν (τὸ κάρος ἐκ τοῦ βενετ. cargo) Βλάσσαινας τινός, ἐπὶ τῆς ὁποίας τὴν περιέφερον ἀνά τὴν πόλιν πρὸς διαπόμπευσιν. Ἄξια προσοχῆς εἶναι ἡ μνεία τοῦ Χάροντος, μορφῆς λίαν δημῶδους τῆς ἐλληνικῆς λαϊκῆς παραδόσεως.

⁸⁴) III, 771.

⁸⁵) III, 757 κέξ. II, 561. Ὁ Σ. Δ. Παπαδημητρίου ὀρθῶς προτιμᾷ τὴν γραφὴν τοῦ M *εἶπαν* ἀντὶ *εἶπεν*.

⁸⁶) II, 586, κέξ. Τοῦτο ἀναφέρεται μόνον εἰς τὸν P. Εἰς τὸν N καὶ M ἀντὶ τούτου ὑπάρχουν στίχοι (III, 785 κέξ.), οἱ ὁποῖοι εἰς τὸν P ἀπαντοῦν εἰς τὸ τέλος τοῦ ποιήματος, ὅπου καὶ ἀρμόζουσι περισσότερο (II, 629 κέξ.).

Κουταγιώταιναν ἐπὶ κεφαλῆς, ἐπισκέπτονται τὰς ἀρχὰς τῆς πόλεως διὰ νὰ ζητήσουν οἰκόπεδον διὰ τὸ «κοινόβιον». Ἄλλ' ἐκεῖ τὰς περιπαίζουν καὶ ἡ Κουταγιώταινα ἐπισκέπτεται εἰς τὰς φυλακὰς τὸν Σαχλίκην, ὁ ὁποῖος ἐξορκίζει τοὺς φίλους του λείπει' ἀπ' ταῖς πολιτικαῖς, ὅλους σας συμβουλεύω. Καὶ κατωτέρω :

καὶ δ' αὐτὸ τούτην τὴν βουλὴν εἰς ὅλους ἔγραψά την
 ἔς τὸ 'Ρέθεμνος κ' εἰς τὰ Χανιὰ παντοῦ κουδούρισά την,
 καὶ ἔγὼ τὴν Κουταγιώταιναν παντοῦ μανδάτευσά την,
 καὶ τὴν βουλὴν τῶν πολιτικῶν παντοῦ διελάλησά την

(II, 670 - 674)

Οἱ λόγοι οὗτοι φαίνονται ὡς λογικὸν τέλος τοῦ ἔργου, παρὰ ταῦτα τὸ ποίημα δὲν τελειώνει μὲ αὐτούς. Τὸ ἐν συνεχείᾳ κείμενον τοῦ Μ (24 στίχοι) ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ τοῦ Ν (III, 696 - 723) καὶ Ρ (II, 458 - 474). Εἰς τὸν Ρ ὅμως, μετὰ τοὺς λόγους τούτους, ἀκολουθοῦν στίχοι ἀπολύτως νέοι (II, 675 - 712), ἡ ἐξάρτησις τῶν ὁποίων ἀπὸ τὴν Βουλὴν τῶν πολιτικῶν καὶ ἡ ἐν γένει ἀπόδοσις των εἰς τὸν ἴδιον τὸν Σαχλίκην προεκάλεσαν ἀμφιβολίας⁸⁷. Παρὰ ταῦτα νομίζομεν ὅτι αἱ ἀμφιβολίαι αὐταὶ εἶναι ἀβάσιμοι. Τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι εἰς τὸ κείμενον τοῦτο ὑπονοεῖται ἡ κεντρικὴ ἠρωὶς τῆς Βουλῆς τῶν Πολιτικῶν, ἡ Κουταγιώταινα, ἡ ὁποία ἀποκαλεῖται *πριόρα* (II, 712), ὡς *πριόραν*⁸⁸ δὲ ἀκριβῶς ἐξέλεξαν τὴν Κουταγιώταιναν αἱ γυναῖκες εἰς τὴν Βουλὴν των. Ἐκτὸς τούτου στίχοι τινὲς τοῦ τέλους τοῦ κώδικος Ρ εὐρίσκουν ἀντιστοιχίαν εἰς τὸν Ν (II, 689 = III, 740, II, 700 = III, 748 κ. ἄ.) Ἐξ ἄλλου, ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον του, τὸ τμήμα τοῦτο θὰ ἠδύνατο ἄριστα νὰ εὐρίσκεται εἰς τὸ μέσον τῆς Βουλῆς τῶν πολιτικῶν.

Συμφώνως πρὸς τὴν γραφὴν τοῦ Ν, αἱ γυναῖκες εἰς τὸ συμβούλιον ἤρθασιν μοῖρα τρέχοντα, μοῖρα νὰ βαλόπο⁸⁹. Ἡ ἔκφρασις νὰ βαλόπο εἶναι ἀκατάληπτος. Ὁ Σ. Δ. Παπαδημητρίου τὴν θεωρεῖ ὡς παραφθορὰν τοῦ ἰταλικοῦ «a galoppo»⁹⁰. Τοιοῦτοτρόπως ὁ στίχος ἀποκτᾶ τὴν ἀκόλουθον ἔννοιαν «ἄλλαι μὲν ἔτρεξαν, ἄλλαι δὲ ἐκάλπασαν». Εἰς τὸ κείμενον τοῦ Ν καὶ Μ δι' οὐδεμίαν τῶν γυναικῶν ἀναφέρεται ὅτι ἔφθασεν ἔφιππος. Εἰς τὸ μελετώμενον ὅμως ἀπόσπασμα αἱ πλεῖσται τῶν πολιτικῶν περιγράφονται ὡς ἵππεύτριαι (II, 675, 678, 687,

⁸⁷) Ὁ G. Wagner, (ἐνθ' ἄν., σελ. 105) βασίζεται ἐπὶ τοῦ Bursian: «Bursiano Carmen ab ipso poeta v. 675 finitum esse videtur, ceteris ab aliena manu additis». Πρβλ. Σ. Δ. Παπαδημητρίου, ἐνθ' ἄν., σελ. 103 - 104, ὑπόσημ. 2.

⁸⁸) Περὶ τῆς λέξεως ταύτης βλ. κατωτέρω σελ. 321.

⁸⁹) III, 680.

⁹⁰) Σ. Δ. Παπαδημητρίου, ἐνθ' ἄν., σελ. 186.

690). Τὸ ἀπόσπασμα ἀρχίζει μὲ τὰς λέξεις: *Καβαλλικεύει κουφαροῦ καὶ τρέχει Ῥοκοιζέλα* (II, 675), — φράσις, περιέχουσα τὴν αὐτὴν ἀντίθεσιν, ὁποῖα ὑπάρχει εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ποιήματος εἰς τὸν Ν (*Μοῖρα τρέχοντα, μοῖρα γὰ βολόπο*). Πιθανώτατα τὸ κείμενον τοῦ ἀποσπάσματος ἀνήκει εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ποιήματος, τὸ ὁποῖον ἀναφέρει πῶς αἱ πολιτικαὶ προσῆλθον εἰς τὸ συμβούλιον: τοῦτο, ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον καὶ τὸ ὕφος του, τοποθετεῖται μᾶλλον εἰς τὴν ἀρχήν.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ ζήτημα εἰς ποῖον λογοτεχνικὸν εἶδος δύναται νὰ καταταχθῇ ἡ *Βουλὴ τῶν πολιτικῶν*. Εἶναι ἄξιον προσοχῆς τὸ γεγονός ὅτι εἰς δύο σατίρας του κατὰ τῶν γυναικῶν ὁ Σαχλίκης περιγράφει συγκέντρωσίν τινα, συμβούλιόν τι. Ἡ βυζαντινὴ λογοτεχνία τῶν προηγουμένων αἰώνων ἐγνώριζε σατιρικά ἔργα περιγράφοντα συνελεύσεις ὀπωρικῶν⁴¹, ἰχθύων⁴², πτηνῶν⁴³, ζώων⁴⁴. Μία παραβολὴ τῶν Ἀρχεμαυλιστρῶν καὶ τῆς *Βουλῆς τῶν πολιτικῶν* μὲ τὰ ἔργα αὐτὰ ἀποκαλύπτει τὰ κοινὰ χαρακτηριστικά των⁴⁵. Αἱ συνελεύσεις εἶναι ἄκρως πολυάριθμοι καὶ περιλαμβάνουν μέγαν ἀριθμὸν ἀντιπροσώπων τῶν ὀπωρικῶν, ἰχθύων, πτηνῶν ἢ ζώων. Εἰς τὴν οἰκίαν τῆς Κουταγιώταινας συγκεντροῦνται γυναῖκες πάσης τάξεως — ἀπὸ τῆς χωρικῆς μέχρι τῆς ἐρωμένης τοῦ πρωτοπαπᾶ. Εἰς τὴν συνέλευσιν ὑπάρχει πάντοτε γενικὸς πρόεδρος⁴⁶. Τὸν ρόλον ἀρχηγοῦ εἰς τὸν Σαχλίκην διαδραματίζει ἡ Ποθοτσουτσουνιά (εἰς τὴν Ἀρχεμαυλίστρες) καὶ ἡ Κουταγιώταινα (εἰς τὴν *Βουλὴν τῶν πολιτικῶν*). Μεταξὺ τῶν παρόντων εἰς τὴν συγκέντρωσιν συχνὰ ἀναφέρονται ἔριδες, οἱ μετέχοντες τῆς συνε-

⁴¹) *Διήγησις τοῦ Πωρικολόγου* (G. Wagner, ἐνθ' ἄν., σελ. 199 - 202)

⁴²) Βλ. K. Krumbacher, *Das mittelgriechische Fischbuch*, SBAW 1903, σελ. 345 - 360.

⁴³) *Πουλολόγος* (ἔκδ. Γ. Θ. Ζώρα, ΕΕΒΣ, 1956, 25).

⁴⁴) *Διήγησις παιδιόφρασις τῶν τετραπόδων ζώων* (G. Wagner, ἐνθ' ἄν., σελ. 141 - 178).

⁴⁵) Ἡδη ὁ K. Krumbacher ὠμίλησεν περὶ τῆς «συγγενείας» τῶν ἔργων τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας, τὰ ὁποῖα περιγράφουν συγκεντρώσεις ὀπωρικῶν, ἰχθύων, πτηνῶν καὶ ζώων (*Das mittelgriechische Fischbuch*, σελ. 348). Καθ' ὅσον γνωρίζομεν ἐκ συντόμου περιλήψεως εἰς BZ, 39, τὴν αὐτὴν γνώμην ἐξέφρασε καὶ ἡ A. Camariano (A. Camariano, *Der griechische Porikologos und Opsarologos*,—«Ceterari literare», 3, 1939). Διὰ τὸ λογοτεχνικὸν εἶδος τοῦ «συμβουλίου» εἰς τὴν παγκόσμιον λογοτεχνίαν, βλ. τὸ ἄρθρον τοῦ X. Λοπάρεφ, «Τὸ Συμβούλιον τῶν ζώων» εἰς τὴν παγκόσμιον λογοτεχνίαν, *Comentationes philologicae*, Συλλογὴ πρὸς τιμὴν I. B. Πομιαλόφσκυ, Ἀγία Πετρούπολις, 1897, σελ. 21 - 24.

⁴⁶) Ὁ βασιλεὺς - ἀητὸς εἰς τὸν *Πουλολόγον*, ὁ βασιλεὺς - λέων εἰς τὴν *Διήγησιν τῶν τετραπόδων ζώων*, ὁ βασιλεὺς - Κυδώνιος εἰς τὴν *Διήγησιν τοῦ Πωρικολόγου*, ὁ βασιλεὺς - φάλαινα εἰς τὸν Ὀψαρολόγον.

λεύσεως ἐκφωνοῦν λόγους ἐπαινοῦντες ἑαυτοὺς καὶ δυσφημοῦντες τοὺς ἀντιπάλους των καὶ συνάπτουν μεταξύ των μάχας (*Πουλολόγος, Διήγησις τετραπόδων ζώων*). Αὐτοεπαίνους ἐκφωνοῦν καὶ αἱ μουλίστραι εἰς τὸ Ἄρχεμουλίστρας καὶ αἱ πολιτικαὶ εἰς τὴν Βουλὴν τῶν πολιτικῶν. Εἰς τὰ χεῖλη τῶν πολιτικῶν ἔχουν τεθῆ μεμονωμένα σατιρικά ἀντεγκλήσεις καὶ ἐκφράσεις, ὁ βασικὸς ὅμως σατιρικὸς χαρακτὴρ τοῦ ἔργου τούτου προέρχεται ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν συγγραφέα. Εἶναι ἀπολύτως πιθανὸν ὅτι οἱ στίχοι, οἱ εὗρισκόμενοι εἰς τὸ τέλος τοῦ κώδικος Ρ καὶ ἀναφερόμενοι, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ποιήματος (II, 675 - 712), εἶναι ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν περιγραφὴν μάχης μεταξύ τῶν ἑταιρῶν : αἱ γυναῖκες εὗρισκονται ἐν πλήρει ἐξοπλισμῷ (II, 685 - 690), ἀπειλοῦν ἀλλήλας (II, 688 - 689) κ.λπ.

Εἰς τὸ τέλος τῶν ἔργων τὰ ὁποῖα περιγράφουν συνελεύσεις ὁ ἀρχηγὸς (βασιλεὺς) ἀνακοινώνει τὴν ἀμετάκλητον ἀπόφασίν του : ὁ Κυδώνιος καταδικάζει τὴν Στάφυλον εἰς τὸν Πωρικολόγον, ἡ Φάλαινα τὸν τζῆρο (σκόμβρο;) εἰς τὸν Ὀψαρολόγον, ὁ Ἀητιὸς διατάσσει τὰ πτηνὰ νὰ καταπαύσουν τὰς ἔριδας εἰς τὸν Πουλολόγον⁴⁷. Τὸ τέλος τῆς Βουλῆς τῶν πολιτικῶν ὁμοιάζει περισσότερο παντὸς ἄλλου μὲ τὸ τέλος τῆς Διηγῆσεως τῶν τετραπόδων ζώων. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ὁ σκοπὸς τῆς συγκεντρώσεως ἀποδεικνύεται ἀνέφικτος : ὁ βασιλεὺς - λέων διατάσσει νὰ ἀρχίσῃ καὶ πάλιν ἡ ἔχθρα μεταξύ τῶν τετραπόδων· οὐδὲν προέκυψεν ἐπίσης ἐκ τοῦ σχεδίου τῶν πολιτικῶν ὅπως ἐγκατασταθοῦν εἰς κοινὸν τόπον, καὶ ἡ ἀρχηγὸς των Κουταγιώταινα τὰς συμβουλεύει νὰ διασκορπισθοῦν πάλιν ἀνὰ τὴν χώραν. Καὶ ἐξ' ἄλλων λεπτομερειῶν ἡ Βουλὴ τῶν πολιτικῶν ἐνθυμίζει περισσότερο παντὸς ἄλλου τὴν Διήγησιν τῶν τετραπόδων ζώων : εἰς ἀμφοτέρα τὰ ἔργα ἡ συγκέντρωσις ὀνομάζεται βουλὴ⁴⁸, εἰς ἀμφοτέρα τὰ ἔργα ἀναφέρεται πρὸ τῆς ἐνάρεξεως τοῦ συμβουλίου ποῖοι καὶ μὲ ποῖον τρόπον προσῆλθον εἰς αὐτό⁴⁹, ἀναφέρεται μὲ ποῖον τρόπον ἀπεχώρησαν οἱ συμμετασχόντες⁵⁰. Ὁ Σαχλίκης ἠδύνατο νὰ γνωρίζῃ τὴν ἐμφανισθεῖσαν τὸν ΙΔ' αἰῶνα Διήγησιν τῶν τετραπόδων ζώων, ἐν χειρόγραφον τῆς ὁποίας φέρει ἴχνη κρητικῆς προελεύσεως⁵¹.

⁴⁷) Ὅφειλομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι εἰς δύο (ἐκ τῶν ἐπὶ τὰ ὑπαρχουσῶν) παραλλαγῶν τοῦ Πουλολόγου ἡ ἔρις τῶν πτηνῶν δὲν λαμβάνει τέλος.

⁴⁸) Διήγησις παιδιόφρασις τῶν τετραπόδων ζώων. 29' Σαχλίκης, II, 671, 674 κ. ἄ.

⁴⁹) Διήγησις τῶν τετραπόδων ζώων, 30 — 111. Σαχλίκης, III, 680 κέξ κ. ἄ.

⁵⁰) Διήγησις τῶν τετραπόδων ζώων, 17 κέξ. Σαχλίκης, II, 483 - 485.

⁵¹) Βλ. Β. Σ. Σαντροφόκσαγια, Ὁ βυζαντινὸς μῦθος «Διήγησις τῶν τετραπόδων ζώων», Viz. Vrem., X, 1956, σελ. 191 κέξ.

Ἡ *Βουλή τῶν πολιτικῶν* δὲν ἔχει τὸ ὄξυ κοινωνικὸν περιεχόμενον τῆς *Διηγέσεως τῶν τειραπόδων ζώων*. Τοῦτο τὸ ἔργον εἶναι κακὴ σάτιρα κατὰ τῶν γυναικῶν, τὰς ὁποίας ὁ Σαχλίκης κατηγορεῖ διὰ διαφθοράν, μαστροπείαν καὶ μέθην, ἑλαττώματα τὰ ὁποῖα εὐχαρίστως ἀπέδιδον εἰς τὸ γυναικεῖον φύλον, ἤδη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, οἱ συγγραφεῖς σατιρῶν καὶ κωμωδιῶν⁵². Ὁ Σαχλίκης ἀναφέρει πλεῖστα ὀνόματα γυναικῶν, συγχρόνων του κατὰ πᾶσαν πιθανότητα. Ἡ περιγραφή πολλῶν τούτων συνοδεύεται ἀπὸ λεπτομερείας ἐξωτερικῆς φύσεως⁵³. Αἱ πολιτικαὶ συγκεντρώνονται ἀπὸ ὅλην τὴν χώραν, εἶναι διαφόρου ἡλικίας καὶ κοινωνικῆς θέσεως. Εἶναι ἀδύνατον νὰ προσδιορίσωμεν ἀμέσως εἰς ποῖον βαθμὸν ἡ σάτιρα τοῦ Σαχλίκη ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν πραγματικότητα — ἐν πάσῃ περιπτώσει παρουσιάζεται αὕτη ὡς κωμικὴ χλεύη. Ὁ χλευασμὸς τοῦ Σαχλίκη δὲν ἀναφέρεται μόνον εἰς τὰς γυναῖκας, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς συζύγους καὶ τοὺς «προστάτας» των: ὁ συγγραφεὺς δὲν ἀφήνει εὐκαιρίαν νὰ μὴν ἀναφέρῃ τὰ ὀνόματα ἐκείνων εἰς τοὺς ὁποίους ἀνήκουν αἱ πολιτικαὶ (III, 715. 724, 748, κ. ἄ.) Μεταξὺ τῶν ἐρασιῶν συχνὰ ἀναφέρει ὁ Σαχλίκης κληρικούς: ὅλοι οἱ παπάδες ἔχουσιν τὸ σπίτι τῆς μητᾶτον (ὅλοι οἱ ἱερεῖς συναντῶνται εἰς τὴν οἰκίαν τῆς) — λέγει διὰ τὴν μαστόρισα τοῦ Ἰωάννου Πιλάτου⁵⁴. Διὰ δύο ἄλλας ἀναφέρει ὅτι τῶν παπάδων ὄλωνων ἐκάμασιν τραπέλα⁵⁵. Δὶς εἰς τὸ κείμενον ἀναφέρονται οἱ φράροι — κληρικοὶ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἴσως μοναχοί, «ἀδελφοί». Οὕτως ἡ πολιτικὴ Γιακουμίνα: καὶ μέτρησεν τοὺς καύχους τῆς κ' ἠῦρέν τους κιντινάριν κ' ἐπανωθεὸν τοὺς ἐκατόν ἦσαν καὶ πέντε φράροι⁵⁶. Μία ἄλλη ἔρχεται εἰς τὴν συγκέντρωσιν ἀπὸ τοὺς «ἀδελφοὺς» (ἀπὸ τοὺς φράρους ἔρχεται)⁵⁷. Εἰς τὸν Ρ ἢ πολιτικὴ Πιλάταινα ὀνομάζεται

⁵²) Ὁ Σιμωνίδης ὁ Ἀμοργῖνος, ὁ Ἀριστοφάνης. Εἰς τὴν βυζαντινὴν λογοτεχνίαν δυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν τὸ *Κατὰ φιλοπόρονου γραὸς* τοῦ Προδρόμου. Κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα ἐνεφανίσθη ἀνώνυμος σάτιρα κατὰ τῶν γυναικῶν, ἐνθυμίζουσα ὡς πρὸς τὸ ὕφος τὸ ποίημα τοῦ Σαχλίκη (βλ. K. K r u m b a c h e r, *Ein vulgargriechischer Weiberspiegel*, München, 1905).

⁵³) Ἡ κυρὰ Κολομπούδαινα μὲ τ' ἄσπρα τὰ μαλλιὰ τῆς (III, 692), Ἡ Γιακουμίνα... μὲ τὸ ξανθὸν τριχάριν (II, 478).

⁵⁴) III, 718. Πρὸβλ. παρατήρησιν Σ. Δ. Παπαδημητρίου περὶ τῆς λέξεως *μητᾶτον* (ἐνθ' ἄν., σελ. 139 - 140).

⁵⁵) III, 730. Αἱ λέξεις *ἐκάμασιν τραπέλα* εἶναι δημώδης ἰδιωματικὴ ἔκφρασις, τὸ νόημα τῆς ὁποίας δὲν εἶναι εὐκόλως καταληπτόν.

⁵⁶) II, 481 - 482. Δεχόμεθα τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Σ. Δ. Παπαδημητρίου στοὺς *ἐκατόν*, ἀντὶ τῆς τοῦ Wagner τοὺς *ἐκατόν*.

⁵⁷) III, 746 - 747. Πρὸ τοῦ στίχου τούτου ὑπάρχει χάσμα εἰς τὸ κείμενον, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς ἐλλείψεως ὁμοιοκαταληξίας.

φραρογαμημένη (II, 473)⁵⁸. Ἐπίσκοπος πάσχει ἐξ αἰτίας Νικολέτας τινός⁵⁹. Μεταξὺ τῶν ἐρασιῶν ἀναφέρεται ἐπίσης ἡ ἀνωτέρα ἐκκλησιαστικὴ μορφή τῶν Ἑλλήνων Κρητῶν — ὁ πρωτοπαπᾶς⁶⁰. Εἰς τὸ συμβούλιον ἐμφανίζεται ἑταῖρα, ὀνομαζομένη τοῦ *πριόρε* (III, 730). Ἡ λέξις *πριόρε* (ἰταλ. *priore*, λατ. *prior*) δηλοῖ ἀξιωματοῦχον, τόσον λαϊκόν, ὅσον καὶ ἐκκλησιαστικόν⁶¹. Ἡ ἐπομένη ὅμως φράσις: καὶ τῶν παπάδων ὄλωνῶν ἐκάμασι τραπέλα, ἀποδεικνύει ὅτι εἰς τὴν παροῦσαν περίπτωσιν ἀκριβῶς ὑπὸ τὸν *πριόρε* νοεῖται κληρικός. Ἐκ τούτου προκύπτει ἐπίσης μία ἄλλη ὑπόθεσις. Ὁ Σαχλίκης λέγει, ὅτι αἱ γυναῖκες ἐκλέγουν τὴν Κουταγιώταινα *πριόρα* των: *ἔκαιζαν εἰς τὴν βουλὴν διὰ τὰ κάμουν πριόρα* (III, 757 κέξ.) Εἰς τὸ τέλος ἐπίσης τῆς διηγήσεως ἡ Κουταγιώταινα καλεῖται *πριόρα* (II, 712). Ὁ Σ. Δ. Παπαδημητρίου μεταφράζει τὸ *πριόρα* διὰ τοῦ «ἡ ἀρχηγός». Οὐδὲν λεξικὸν παρέχει αὐτὴν τὴν λέξιν. Τὸ λατινικὸν λεξικὸν τοῦ Ducange καθορίζει τὸ θηλυκὸν τοῦ *prior* — *priorissa* ἢ *priora* (γαλλ. *prieuse*)⁶². Ὁ Σαχλίκης χρησιμοποιῶν τὸ *πριόρε* πρὸς δήλωσιν κληρικοῦ, δυνατὸν νὰ ὑπονοῇ ὑπὸ τὸν ὄρον *πριόρα* ἐκκλησιαστικὸν ἐπίσης πρόσωπον — «ἡγουμένη». Ἡ ἀρχηγὸς Κουταγιώταινα καλεῖται εἰρωνικῶς διὰ στρατιωτικοῦ ὄρου ἡ *καπετάνιος*⁶³ καὶ δι' ἐκκλησιαστικοῦ ἡ *πριόρα*. Πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τῆς ἀπόψεως ταύτης χρησιμεύει ἴσως τὸ γεγονός ὅτι ὁ ποιητὴς εἰς ἄλλο ἔργον του — *Ἀφήγησις παρὰ ξένου* — παρομοιάζει τὸ *μανλισταρειὸν* (τὸ ἐνδιαίτημα τῶν *μανλιστρῶν*) μὲ *μέγα μοναστήριον*⁶⁴.

Εἰς τὸ κείμενον τοῦ σατιρικοῦ περὶ πολιτικῶν ἔργου τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ ἀναφέρεται οὐχὶ πολὺ εὐλαβῶς ὑπὸ τῶν πολιτικῶν καὶ τοῦ ἰδίου τοῦ συγγραφέως⁶⁵. Ὄταν αἱ ἑταῖραι ὀρκίζονται πίστιν εἰς τὴν Κουταγιώταιναν, φέρουν τὰς εἰκόνας⁶⁶. Εἰρωνικὴν χροιάν ἐπίσης ἔχει ἡ παραβολὴ τῶν πολιτικῶν μὲ ἡγουμένας⁶⁷

⁵⁸) Εἰς τὸν Ν *ἐγνιογαμημένη* (III, 710).

⁵⁹) II, 530 - 531.

⁶⁰) III, 742. Πρβλ. H. Noiret, ἔνθ' ἀν., σελ. 136.

⁶¹) Βλ. Ducange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, s. v. *prior*.

⁶²) Βλ. Ducange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, s. v. *priorissa*, *priosa*.

⁶³) III, 758.

⁶⁴) III, 99.

⁶⁵) II, 667· III, 686.

⁶⁶) II, 623.

⁶⁷) II, 663 - 664· III, 711

Εἰρωνίαι κατὰ τοῦ κλήρου περιέχονται καὶ εἰς ἄλλα ἔργα τοῦ Σαχλίκη⁶⁸.

Κατὰ τὴν παραμονὴν του εἰς τὰς φυλακὰς ὁ Σαχλίκης ἔγραψεν ἐπίσης τὸ ποίημα *Διὰ τοὺς φίλους*, τὸ κείμενον τοῦ ὁποίου σφύζεται μόνον εἰς τὸν P (II, 1 - 201). Τὸ *Διὰ τοὺς φίλους* ποίημα, ὅπως οἱ *Ἀρχεμανλίστροες* καὶ τὰ περὶ φυλακῆς καὶ φυλάκων ποιήματα, ἔχει γραφῆ εἰς στίχους ἀνομοιοκαταλήκτους. Τοῦ ποιήματος προηγεῖται εἰσαγωγή (II, 1 - 17), ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ὁ λογισμὸς καὶ ὁ νοῦς παρεκίνησαν τὸν ἔγκλειστον εἰς τὰς φυλακὰς Σαχλίκην νὰ γράψῃ περὶ τῶν φίλων καὶ συγγενῶν. Ὁ Σαχλίκης ἔχει δισταγμούς, ἀλλ' ὁ νοῦς καὶ ὁ λογισμὸς ὑπερνικοῦν καὶ τὸν ἀναγκάζουν νὰ πιάσῃ τὸ κονδύλιν. Ὁ Σαχλίκης τελειώνει τὴν εἰσαγωγὴν μὲ τὴν εὐχὴν, ὅπως οἱ ἀναγνώσται τοῦ συγχωρήσουν τὰ λάθη του, διότι καὶ μέγα ἔν τὸ κάμωμα κι ὁ νοῦς μου οὐδὲν τὸ σώνει. Ἡ ἀποστροφὴ πρὸς τὴν λογικὴν, τὰ παράπονα κατὰ τοῦ νοῦ καὶ τοῦ λογισμοῦ, καθὼς καὶ ἡ προσωποποιήσις τῶν ἰδεῶν αὐτῶν δὲν εἶναι φαινόμενα σπάνια εἰς τὴν βυζαντινὴν λογοτεχνίαν, ἰδίᾳ τῆς δημώδους γλώσσης⁶⁹. Ἀποστροφὴν πρὸς τὸν λογισμὸν περιέχουν τὰ ἐπιγράμματα τοῦ Παλλαδᾶ⁷⁰. Εἰς τὴν *Ἡθοποιῖαν* δραματικὴν, ἓνα τῶν διαλόγων τοῦ Φιλῆ, ἐμφανίζεται ὡς συνομιλητὴς τοῦ συγγραφέως ἡ προσωποποιήσις τοῦ νοῦ. Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῶν μνημείων τῆς δημώδους λογοτεχνίας συχνότερον παντὸς ἄλλου γίνεται λόγος περὶ τοῦ νοῦ καὶ τοῦ λογισμοῦ. Ὁ λογισμὸς μου πάντοτε φέρει σε εἰς τὸ νοῦ μου, λέγει ὁ Σπανέας εἰς τὸν ἀνεπιόν του εἰς τὴν ἀρχὴν διδακτικοῦ ποιήματος⁷¹. Ἀπορεῖ γὰρ μου ὁ λογισμὸς συγγέεται κι' ὁ νοῦς μου, δηλώνει ὁ ἀνώνυμος συγγραφεὺς τοῦ *Θρήνου περὶ Ταμυρολάγγου*⁷². Τὸ ποίημα ἀωνύμου *Εἰς Βενετίαν* ἀρχίζει μὲ τὰς λέξεις: Ἐ-

⁶⁸) Περὶ τοῦ ὅτι οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἐν Κρήτῃ ὀλίγον διέφερον τῶν λαϊκῶν καὶ διῆγον, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, βίον ἥκιστα ἄψογον, μαρτυρεῖ ἔγγραφον τῆς συλλογῆς Noiret, χρονολογημένον εἰς τὰς 10 Μαρτίου 1390. Εἰς τὸ ἔγγραφον ἀναφέρεται ὅτι ἐν Κρήτῃ συμβαίνουν πολλαὶ ἀτασθαλίαι καὶ ὅτι ἐκκλησιαστικοὶ τινες («Clerici prime tonsure et quatuor ordinum minorum») διαβιοῦν ὡς οἱ λαϊκοὶ («in habitu, vita et moribus secularibus in omnibus se nutriunt. Se gerunt uti seculares»), ὅταν ὁμως διαπράττουν παράπτωμά τι, τότε ὑφίστανται τιμωρίαν ἀρμόζουσαν εἰς ἐκκλησιαστικούς (H. Noiret, ἐνθ' ἄν., σελ. 30).

⁶⁹) Ἡ προσωποποιήσις τοῦ νοῦ ἐμφανίζεται ἐπίσης εἰς τὸ ποίημα *Διὰ τὸν φυλακάτοράν μου* (III, 586, πρβλ. I, 1:0).

⁷⁰) Παλλαδᾶς, X, 96.

⁷¹) *Ἀλεξίου Κομνηνοῦ ποίημα παραινετικὸν* (G. Wagner, ἐνθ' ἄν., σελ. 1 - 27).

⁷²) *Θρήνος περὶ Ταμυρολάγγου*, 6. (G. Wagner, ἐνθ' ἄν., σελ. 28 - 31).

δὰ συνάξου, λογισμέ, καὶ λεπτινὴ μου γνῶσι, καὶ μίλειε, γλῶσσα, φρόνιμα, κι' ὁ νοῦς μου ἄς θεμελιώσῃ⁷³. Εἰς τὸ μέσον τοῦ ἔργου τοῦ συγχρόνου τοῦ Σαχλίκη Γεωργιλλᾶ γίνεται συζήτησις μεταξὺ τοῦ συγγραφέως καὶ τοῦ λογισμοῦ του⁷⁴. Ἄξια προσοχῆς εἶναι ἡ συχνὴ εἰς τὴν δημώδη λογοτεχνίαν ἀντιπαράθεσις τοῦ νοῦ καὶ τοῦ λογισμοῦ — ἀντιπαράθεσις, τὴν ὁποίαν εὐρίσκομεν καὶ εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ *Διὰ τοὺς φίλους* ποιήματος τοῦ Σαχλίκη⁷⁵.

Τὸ κυρίως ποίημα ἀρχίζει μὲ σκέψεις περὶ τῆς ἀφιλοκερδοῦς φιλίας τοῦ παρελθόντος, ὅταν οἱ ἄνθρωποι προθύμως ἐβάδιζον πρὸς τὸν θάνατον χάριν φίλου, δὲν ἐσκέπτοντο χρήματα καὶ πλούτη, καὶ ἦσαν ἔτοιμοι πάντοτε νὰ τὰ θέσουν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν φίλων των. Ὡς παράδειγμα ὁ Σαχλίκης ἀναφέρει τὴν ἰδανικὴν φιλίαν Ἀχιλλέως καὶ Πατρόκλου.

Ἄμμη θωρῶ ὅτι ἐλλάξασι τὰ πράγματα τοῦ κόσμου, συνεχίζει ὁ ποιητής.

κανεῖς οὐδὲν εὐρίσκεται καλῶς ἐμπιστευμένος.

ὅλοι ἀγαποῦν τὰ πράγματα, γυρεύουν τὸ λογάριον

καὶ πάσχουν νὰ κερδίσουσιν, πλούσιοι νὰ γενοῦσιν·

οἱ ψευδοφίλοι τρέχουσιν ὅπου ἔναι τὸ λογάριον,

ὅπου ἔναι κέρδος κι' ὄφελος, ἐκεῖ κάμνουν φιλίαν. (II, 50 - 54)

Αὐτὴν τὴν σκέψιν, ἢ μὲ λέξεις καὶ ἐκφράσεις διαφόρους ἐπαναλαμβάνει ὁ Σαχλίκης καθ' ὅλον τὸ ἔργον, διανθίζων τοῦτο μὲ διάφορα παραδείγματα. Ὅλοι ἀγαποῦν τοὺς πλουσίους συγγενεῖς καὶ περιφρονοῦν τοὺς πτωχοὺς (68 - 71) — γράφει ὁ ποιητής — τὰ παιδιά τοῦ πλουσίου ὄνειρεύονται τὸν θάνατόν του (100 - 103), εἰς τὸν πλούσιον στοιχίζει ὅταν καταστραφῇ, διότι ὅλοι οἱ φίλοι του ἀπομακρύνονται (105 - 106) κ.ο.κ. Ὁ Σαχλίκης σκέπτεται τί μέσον νὰ εὔρη διὰ νὰ διακρίνη τοὺς ἀληθεῖς φίλους ἀπὸ τοὺς μὴ, καὶ τὸ ποίημα τελειώνει μὲ θρήνους διὰ τὴν ἐξαφάνισιν τῆς φιλίας⁷⁶.

Τὸ *Διὰ τοὺς φίλους* ποίημα, ὡς καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἔργων τοῦ

⁷³) *Εἰς Βενετίαν*, 1 - 2 (G. Wagner, ἐνθ' ἄν, σελ. 221 - 223).

⁷⁴) *Θανατικὸν τῆς Ρόδου*, 446 κέξ.

⁷⁵) Εἰς τὰ προαναφερθέντα παραδείγματα προσθέτομεν τὸ *Περὶ γέροντος νὰ μὴν πάρη κορίτσι*, 196. Παρομοία ἀντιπαράθεσις ἀπαντᾷ εἰς τὰ κρητικὰ λαϊκὰ τραγούδια (Jeanpapakí, ἐνθ' ἄν., ἀριθ. 15, 2, 23, 1, 48, 3 κ. ἄ.).

⁷⁶) Αἱ αὐταὶ σκέψεις περὶ καταλύσεως τῶν συγγενικῶν καὶ φιλικῶν δεσμῶν λόγῳ ἀπληστίας ἐκφράζονται καὶ εἰς τὸν *Ἐρωτόκριτον* ὑπὸ τῆς τροφῆς τῆς Ἀρετούσας, δεκαετηρίδας τινὰς μετὰ τὸν Σαχλίκην. [Σ. τ. Μ.: Θὰ πρέπη νὰ διευκρινήσωμεν ὅτι ὁ *Ἐρωτόκριτος* ἐγγράφη περίπου ἑκατὸν πενήκοντα ἔτη μετὰ τὸν Σαχλίκην].

Σαχλίκη, φέρει ἔκδηλον διδακτικὸν χαρακτῆρα καὶ περιέχει πολλὰς ἀποστροφὰς πρὸς τὸν ἀναγνώστην⁷⁷. Παρὰ τὸν καταφανῆ νουθετικὸν χαρακτῆρα, τὴν ἀφθονίαν τῶν ἐπαναλήψεων καὶ τῶν γενικῶν σκέψεων, τὸ *Διὰ τοὺς φίλους* ποίημα δὲν στερεῖται ὠρισμένων ἀρετῶν. Ἡ εἰκὼν τῆς ρήξεως τῶν συγγενικῶν καὶ φιλικῶν σχέσεων ἢ τῆς γενικῆς ἀπληστίας δὲν ἀποτελεῖ δάνειον ἐκ φιλολογοικῆς τινος παραδόσεως⁷⁸, ἀλλὰ κωμικὴν ἀπεικόνισιν σχέσεων πραγματικῶν. Εἰς τὸ ποίημα περιέχονται ἄρκετὰ σκέψεις θλιβεραὶ ἅμα καὶ εἰρωνικαί. Οὕτως, ὁμιλῶν περὶ ἀσθενοῦντος πλουσίου, ὁ Σαχλίκης περιγράφει πῶς οἱ συγγενεῖς ἀναμένουν τὸν θάνατόν του, πῶς μετὰ τὸν θάνατόν του

*κροῦν οἱ καμπάνες δυνατὰ, μαζεύονται παπάδες
καὶ ψάλλουν ἕως τὸν οὐρανὸν καὶ πᾶν καὶ θάπτουσίν τον.*

(II, 134 - 135).

Οἱ συγγενεῖς κλαίουں, ἀλλὰ κατ' ἰδίαν γελοῦν (II, 137). Ἐν συνεχείᾳ ὁ Σαχλίκης δίδει χάριν ἀντιθέσεως μίαν εἰκόνα τοῦ θανάτου τοῦ πτωχοῦ:

*ἀγάλι' ἀγάλια ψάλλουσιν, καμπάνες δὲν τὸν κροῦσιν,
θάπτουν τον καὶ διαγέρονουσιν καὶ πλέον οὐδ' ἔναι λόγος.*

(II, 163 - 164).

Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ὁ Σαχλίκης ἀναφέρει *παπάδες*, περὶ τῶν ὁποίων οὐδεὶς γίνεται λόγος εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς κηδείας τοῦ πτωχοῦ. Ἡ ἤδη ὑφ' ἡμῶν σημειωθεῖσα τεχνοτροπία, ἢ ἐπανάληψις κεχωρισμένων στίχων⁷⁹, ἢ ἀναδίπλωσις⁸⁰ ἀπαντοῦν καὶ εἰς τὸ *Διὰ τοὺς φίλους* ποίημα.

Ὁ κύκλος τῶν ποιημάτων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰς θλίψεις τοῦ βίου τοῦ φυλακισμένου (*διὰ τὴν φυλακὴν, διὰ τοὺς φυλακατόρους, διὰ τὸν φυλακάτοράν μου*) περιέχεται καὶ εἰς τὰ τρία χειρόγραφα μὲ μικρὰς σχετικῶς παραλλαγὰς.

Ὁ κύκλος ἀρχίζει μὲ τὴν συνήθη εἰσαγωγὴν, μετὰ τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ ἀποστροφή πρὸς τὸν ἀναγνώστην: *καὶ τοῦτο ὀρδινιάζω σας ὄλοι, μικροί, μεγάλοι*⁸¹. Ἀποστροφαὶ πρὸς τὸν ἀναγνώστην ἀπαντοῦν ἐπίσης καὶ εἰς τὸ μέσον τοῦ κύκλου⁸². Ὁ Σ. Δ. Παπαδημητρίου πα-

⁷⁷) II, 30, 72, 82 κέξ., 114, 140, 149, 165 κ. ἄ.

⁷⁸) Σχετικῶς πρὸς τὸ θέμα τῆς ἐξαφανίσεως τῆς φιλίας, γνωστὸν εἶναι τὸ ποίημα τοῦ Προδρόμου *Ἀπόδημος φιλία*. Εἶναι δύσκολον νὰ εἴπη τις ἐάν ὁ Σαχλίκης τὸ ἐγνώριζεν.

⁷⁹) II, 183, 186.

⁸⁰) III, 188 · 190, 180 · 181 · II, 62, 63.

⁸¹) III, 428. Πρὸβλ. τὴν ἀρχὴν τῶν *Ἀρχεμανλιστρῶν*: *μικροί, μεγάλοι ἀκούστε.....* (III, 812).

⁸²) III, 536 · 537 κ. ἄ.

ραβάλλει τὰ δύο πρῶτα ἔργα τῆς ομάδος αὐτῆς μὲ τὸ περὶ φυλακῆς⁸³ ποίημα τοῦ Μ. Γλυκᾶ, ἀλλά, ὅπως καὶ ὁ ἴδιος παραδέχεται, ἡ σύγκρισις αὕτη δὲν εἶναι πειστική: ποιά τις σύμπτωσις τῶν κειμένων δύναται νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὸ κοινὸν θέμα ἀμφοτέρων τῶν ἔργων. Ὁ κύκλος τῶν περὶ φυλακῆς ἔργων φέρει σαφῶς ἐκπεφρασμένον προσωπικὸν χαρακτῆρα: ὁ ποιητὴς περιγράφει ὅ,τι πράγματι ὑπέστη. Ὁμιλῶν περὶ τῶν φυλάκων, ὁ Σαχλίκης ὑπογραμμίζει διαρκῶς τὴν ἀπληστίαν των: εὐθύς ὡς ἐμφανισθῆ ὁ φυλακισμένος, αὐτοὶ προσπαθοῦν νὰ ἐξακριβώσουν ἐὰν εἶναι πλούσιος ἢ πτωχός, καὶ ἐὰν τύχη νὰ εἶναι εὐπορος τοῦ ἀποσποῦν εὐθύς δῶρα.

Ἰδιομορφίαν λογοτεχνικοῦ ὕφους τοῦ κύκλου τούτου ἀποτελεῖ ἡ ἐπισώρευσις ἀναπτυσσομένων ὑπερβολικῶν παραβολῶν. Ὁ ποιητὴς παρομοιάζει τὴν φυλακὴν μὲ τάφον:

*Ἐμὲν ὡσὰν μὲ φαίνεται, τῆς φυλακῆς ἡ πόρτα
ὁμοιάζει πλάκας πέτρινης, τὴν βάνουν εἰς τὸ μνημα'
καὶ ὡσὰν σκεπάζει τὸν νεκρὸν ἡ πλάκα τοῦ μνημάτου
ἴτις κρατεῖ ἡ φυλακὴ τοὺς ζωντανοὺς ἀνθρώπους (III, 440 - 443).*

Μὴ ἱκανοποιηθεὶς ἀπὸ τὴν παραβολὴν αὐτήν, ὁ Σαχλίκης παρομοιάζει τὴν πύλην τῆς φυλακῆς μὲ τὸν Ἄδην, τοὺς τοίχους μὲ ὑψηλοὺς ἀποκρήμνους βράχους καὶ τὸ πάτωμα μὲ ἀγκάθια καὶ τριβόλια. Κατόπιν παραβάλλει τοὺς τοίχους τῆς φυλακῆς μὲ ξίφος, τὸ πάτωμα μὲ σπάθην κ.ο.κ.

Εἰς τὸ τέλος τοῦ ποιήματος ὁ ποιητὴς ὀνομάζει τὴν φυλακὴν καθαρτήριον. Ἐπισωρεύων παραβολὰς διὰ τοὺς φύλακας, ὁ Σαχλίκης τοὺς παρομοιάζει μὲ λύκους καὶ κόρακας. Τοῦτο ὅμως δὲν ἱκανοποιεῖ τὸν ποιητὴν καὶ τοὺς ἀποκαλεῖ κυνοκεφάλους⁸⁴, προσθέτων ὅτι, ὡς ἤκουσεν, οἱ κυνοκέφαλοι καταβροχθίζουν τοὺς ἀνθρώπους χωρὶς νὰ ἐγγίξουν τὴν περιουσίαν των, ἐνῶ οἱ φύλακες τρώγουν, μαζὶ μὲ τὸν ἴδιον, καὶ τὰ παιδιὰ του καὶ τὴν περιουσίαν του. Ἀποβλέπων εἰς μεγάλην ἐκφραστικότητα καὶ κατέχων μέτριον τάλαντον, ὁ Σαχλίκης μεταχειρίζεται μίαν μέθοδον ἐπισωρεύσεως ἐκφραστικῶν μέσων.

Ἡ Ἀφήγησις παράξενος (III, 1 - 412), ὡς συνάγεται ἐκ τοῦ περιεχομένου της, ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Σαχλίκη κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς συγγραφικῆς του δραστηριότητος. Εἰς τὴν ἐνδιαφέρουσαν ταύ-

⁸³) Σ. Δ. Παπαδημητρίου, ἐνθ' ἄν., σελ. 96 κέξ.

⁸⁴) III, 555 κέξ., εἰς τὸν Ν κυρνοκέφαλα, εἰς τὸν Ρ κυνοκέφαλοι. Οἱ κυνοκέφαλοι ἦσαν διαδεδομένοι μορφαὶ τῶν λαϊκῶν μύθων. Εἰς τοὺς συγχρόνους μύθους ὀνομάζονται σκυλοκέφαλοι. Ὁ Σαχλίκης δανεῖζεται τὴν μορφήν αὐτὴν ἀπὸ προφορικὰς διηγήσεις: Οἱ κυρνοκέφαλοι ὡσὰν ἀκῶ καὶ λέγουν (III, 561).

την αὐτοβιογραφικὴν διήγησιν περιέχονται δύο παλαιότερον γραφέντα ἔργα: τὸ περὶ χωριατῶν (III, 170 - 258) καὶ τὸ περὶ ἀβουκάτων (III, 350 - 412). Ἐὰν τὰ λοιπὰ ἔργα τοῦ Σαχλίκη δύναται, ὡς πρὸς τὸ εἶδος, νὰ παραβληθοῦν μὲ τὰ προϊόντα τῆς δημώδους βυζαντινῆς λογοτεχνίας, ἡ Ἀφήγησις παράξενος ἐμφανίζεται ὡς τὸ μόνον δείγμα αὐτοβιογραφίας.

Εἰς μικρὰν εἰσαγωγὴν (III, 1 - 29) ὁ Σαχλίκης παραπονεῖται κατὰ τῆς τύχης καὶ τῆς μοίρας του Αἰ λέξεις ἡ τύχη καὶ ἡ μοῖρα, ὡς συνώνυμοι, χρησιμοποιοῦνται πάντοτε μαζί πρὸς ἔμφασιν, ἀκριβῶς ὅπως ὁ νοῦς καὶ ὁ λογισμὸς εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ Διὰ τοὺς φίλους ἔργου⁸⁵. Ἡ κεντρικὴ τῆς εἰσαγωγῆς ἰδέα, ἡ ὁποία ἐξ ἄλλου δεσπόζει τοῦ ὅλου ποιήματος, εἶναι τὸ ἀσταθὲς τῆς ἀνθρωπίνης τύχης:

καὶ ἐκείνη (=ἡ τύχη) ὅσα σε ἤρπασεν, δύναται νὰ σοῦ (τὰ) στρέψη
τόσα καὶ πλειότερα καλὰ καὶ νὰ σὲ θεραπεύσῃ
δύναται ἡ τύχη τὸν τροχὸν πάλιν νὰ τὸν γυρίσῃ (III, 7 - 9).

ἀναφωνεῖ ὁ συγγραφεύς. Αὐτὴ τὸ πῶς παίζει τὸν αἴτιον, ὡσὰν παιγνιώτης λύραν (III, 26) — δηλώνει⁸⁶. Καθ' ὅλον τὸ ποίημα Ἀφήγησις παράξενος, ὁ Σαχλίκης παρουσιάζει ἑαυτὸν ὡς ἔρμαιον τῆς τύχης⁸⁷. Ἡ τύχη ἤρχισε νὰ τοῦ φέρῃ δυσκολίας ἀφ' οἴτου ὁ Σαχλίκης ἔγινε δεκατεσσάρων ἐτῶν (III, 39). Αὐτὴ τὸν ἠνάγκασε νὰ ἀγαπήσῃ τὴν ἁμαρτίαν (III, 49) καὶ τὸν ὠδήγησεν εἰς τὰ πορνεία (III, 51), Ἡ τύχη του ἡ κακὴ (III, 91) παρεκίνησε τὸν Σαχλίκην νὰ κατασωτεύσῃ τὸ ὑπόλοιπον τῆς περιουσίας του. Ἀπὸ θέλησιν τῆς τύχης συνήντησεν ὁ ποιητὴς τὴν Κουταγιώταιναν (III, 102) καὶ μετὰ τὴν ἀποφυλάκισίν του κατηθύνθη εἰς χωρίον (III, 115). Εἰς τὸ χωρίον ὅμως οὐδὲν ἀπεκόμισεν (III, 115) καὶ ἡ τύχη τὸν διέταξε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πόλιν (III, 163). Σκέψεις περὶ τοῦ ἐφημέρου παντὸς ἐπιγείου ἀπαντοῦν καὶ εἰς ἄλλα ἔργα τοῦ Σαχλίκη: Κυλιοῦν τὰ πράγματα τοῦ κόσμου καὶ διαβαίνουν (II, 100), — λέγει εἰς τὸ Διὰ τοὺς φίλους ποίημα. Μὲ σκέψεις περὶ τοῦ ἀπατηλοῦ τῶν ἐπιγείων καὶ τοῦ ἀσταθοῦς παντὸς ἐπιστητοῦ ἀρχίζει τὸ Διὰ τὴν φυλακὴν ποίημα (III, 419 κέξ.) Εἰς τὴν τελευταίαν περίπτωσιν ὁ Σαχλίκης ἐκφράζει εἰς τὸ λογοτεχνικόν του ἔργον τὴν ἀκόλουθον ἀποψιν: τοιαύτας σκέψεις συναντᾷ εἰς τὴν γραφὴν τῶν φρονίμων (III, 419 - 422).

Αἰ σκέψεις περὶ τοῦ ἀσταθοῦς καὶ δολίου τῆς ἀνθρωπίνης μοίρας,

⁸⁵) Πρβλ. *Περὶ τῆς ξενιτείας*, 148, 154 (G. Wagner, ἐνθ' ἀν., σελ. 203 - 220).

⁸⁶) Βλ. ἐπίσης III, 77 κέξ.

⁸⁷) *Τὰ μεγάλα ἀνήφορα κατήφορα μὲ φέρουν* (III, 72)—γράφει ὁ ποιητής.

ὡς καὶ ἡ προσωποποίησης καὶ θεοποίησης τῆς *Τύχης* ἀπαντοῦν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων εἰς τὴν λογοτεχνίαν⁸⁸. Παρὰ ταῦτα δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ Σαχλίκης ἐγνώριζε τὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας. Ἡ ἰδέα περὶ τοῦ ἀσταθοῦς τῆς τύχης ἦτο, ὡς φαίνεται, διαδεδομένη ἀπανταχοῦ τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλλάδος: ἀπαντᾷ εἰς πολλὰ ἔργα, ἐν οἷς καὶ τῆς δημόδους γλώσσης. Παρόμοιαι σκέψεις δὲν εἶναι σπάνιαι παρὰ τῷ Προδρομῷ καὶ τῷ Τσέτση. Εἰς τὸ *Δραμάτιον* τοῦ Μ. Ἀπλουχείρα, συγγραφέως τοῦ ΙΒ' αἰῶνος, ἐμφανίζεται προσωποποιημένη ἡ μορφή τῆς *Τύχης*. Εἰς τὸν ἀλληγορικὸν ποιητικὸν μῦθον *Λόγος παρηγορητικὸς περὶ δυστυχίας καὶ εὐτυχίας* ἀπεικονίζοντο αἱ ἀλληγορικαὶ μορφαὶ τῆς εὐτυχίας καὶ δυστυχίας. Ἡ προσωποποίησης τῆς μοίρας ἐμφανίζεται ὡς συνομιλητῆς εἰς τὸν διάλογον τοῦ Φαλιέρου (*Ἱστορία καὶ ὄνειρο τοῦ εὐγενεσιάτου ἀρχοντος κυρίου Μαρίνου Φαλιέρου*). Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι εἰς δύο ἀνώνυμα ἔργα τῆς δημόδους λογοτεχνίας, χρονολογούμενα περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, ἐποχὴν δηλαδὴ κατὰ τὴν ὁποίαν ἔζη ὁ Σαχλίκης, ἀπαντᾷ ἡ εἰκὼν τοῦ τροχοῦ τῆς τύχης, ὁ ὁποῖος ἀνεβάζει τὸν ἄνθρωπον ὑψηλὰ ἀπλῶς καὶ μόνον διὰ νὰ τὸν καταβαραθρώσῃ αἰφνιδίως⁸⁹. Ἡ εἰκὼν αὕτη εὐρίσκει ἀπόλυτον ἀντιστοιχίαν εἰς τὴν *Ἀφήγησιν παράξενον* τοῦ Σαχλίκης: *δύναται ἡ τύχη τὸν τροχὸν πάλιν νὰ τὸν γυρίσῃ* (III, 9). Αἱ σκέψεις περὶ τοῦ ἀσταθοῦς τῆς μοίρας δὲν εἶναι σπάνιαι εἰς τὴν μετέπειτα νεοελληνικὴν λογοτεχνίαν⁹⁰ καὶ ἡ ἀποστροφή πρὸς τὴν μοῖραν, ἰδίᾳ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔργου, ἀπαντᾷ συχνὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν προφορικὴν ποίησιν⁹¹.

Αἱ ἰδέαι τοῦ Σαχλίκης περὶ τοῦ ἀσταθοῦς τῆς τύχης δὲν εἶναι τόσον μία ἀφηρημένη ἠθικοπλαστικὴ φιλοσοφία, ὅσον πικρὰ συμπεράσματα ἐκ προσωπικῆς πείρας ζωῆς. Ἡ *Ἀφήγησις παράξενος* ἐγράφη ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς ἐμπείρου ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος διηγεῖται τὸ ἄσωτον παρελθόν του. Ὁ Σαχλίκης διαρκῶς κρίνει ἑαυτὸν καὶ προσπαθεῖ νὰ

⁸⁸) Ἐπιχειρήματα καὶ παραπομπὰς εἰς τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν, βλ. ἐν J. I r m s c h e r, *Pallad, Viz. Vrem.*, XI (1956), σελ. 261 - 262.

⁸⁹) *Ἀλφάβητος κατανυκτικὸς καὶ ψυχωφελής*, 6 - 15 (G. W a g n e r, ἐνθ' ἄν., σελ. 242 - 247). Ἡ ἰδέα αὕτη ἀποδίδεται δι' ὁμοίων σχεδὸν ἐκφράσεων εἰς τὸ *Περὶ τῆς ξενιτείας* ἔργον, 431 - 433. Παράπονα κατὰ τῆς τύχης ἐκφράζονται καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ *Περὶ τῆς ξενιτείας* ποιήματος.

⁹⁰) «Ἡ θλιβερὰ σκέψις περὶ τοῦ ἀσταθοῦς παντὸς γηίνου .. ἀποτελεῖ τὸ προσφιλὲς θέμα πολλῶν νεοελληνικῶν ποιημάτων» (K. D i e t e r i c h, *Geschichte des byzantinischen und neugriechischen Literatur*, Leipzig, 1902, σελ. 83).

⁹¹) A. P a s s o w, ἐνθ' ἄν., CCCLXXXV. A. J e a n n a r a k i, ἐνθ' ἄν., σελ. 16, 76 κ. ἄ.

δικαιολογηθῆ μόνον ἀπὸ τὰς ῥαδιουργίας τῆς τύχης, ἔναντι τῶν ὁποίων καταδεικνύεται πάντοτε ἀνίσχυρος. Ὁ Σαχλίκης ἀποδίδει ἐπίσης εἰς ἑαυτὸν εὐγενεῖς τινὰς σκέψεις καὶ ὑποκινήσεις, αἱ ὁποῖαι ὅμως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ πραγματοποιηθοῦν ἕξ αἰτίας τῆς ἀβουλίας καὶ τῆς παθητικότητός του. Οὕτω, εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς σταδιοδρομίας του ὡς δικηγόρου, ἐπεχείρησε μετὰ ζήλου νὰ ἐκτελέσῃ τὰ καθήκοντά του, ἦτο δίκαιος, ἀπήλλασσε τῆς πληρωμῆς πολλοὺς πτωχοὺς, δὲν ἐδέχτο δωροδοκίας⁹². Ἡ διαγωγή του ὅμως αὐτὴ ἐπισύρει τὴν δυσἀρεσκείαν τῶν συναδέλφων του — δικηγόρων - δωροληπτῶν — ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων αἰσθάνεται ὡς λευκὸς κόραξ. Τὰ αἰσθήματά του ὁ Σαχλίκης περιγράφει συγκρίνων ἑαυτὸν πρὸς ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ἐπιχειρεῖ τὸ πρῶτον θαλάσσιον ταξίδιον :

*οἱ νάπιες τρῶν καὶ πίνουσιν, γελοῦν καὶ τραγουδοῦσι,
καὶ εἰς τὸ καράβιν τρέχουσιν, ἐδῶ καὶ ἐκεῖ πηδοῦσι,
καὶ ἐκεῖνοι ὁποῦ εἶναι ἀμάθητοι κείτονται σκοτισμένοι,
ξεροῦν καὶ πάλιν θέτουσιν ὡσὰν ἄρρωστημένοι⁹³.*

Ὁ Σαχλίκης ἐπιχειρεῖ ἐπίσης νὰ παραιτηθῆ τῆς ὑπηρεσίας, ἡ εὐγενὴς ὅμως αὐτὴ παρόρμησις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῆ: ἔγινε καὶ ὁ ἴδιος δωρολήπτης, ὡς οἱ συνάδελφοί του. Τὴν τοιαύτην ἀλλαγὴν ὁ ποιητής παραβάλλει καὶ πάλιν μὲ θαλάσσιον ταξίδιον :

*Ἄμμῃ ὁποῦ πλέει εἰς τὴν θάλασσαν, ἀνάκειται (νὰ) μάθη,
νὰ πλέῃ καὶ αὐτὸς εἰς τὴν θάλασσαν, νὰ μὴ φοβῆται βάρη,
νὰ ἔν καὶ νάπιης ἔτοιμος, νὰ ἔν καὶ ταξιδιάρης⁹⁴,*

καὶ συνεχίζει ὁ συγγραφεύς :

*εἷτις ὅπου ἔχει φρίζιόν του ἔνε γοῦν καὶ ἐκεῖνος,
ἂν ἦτο δυνατώτερος παρὰ ὁποῦ ἔναι ὁ πρίνος,
ἄδικος, κλέπτης νὰ γενῆ, μᾶλλον καὶ ἄζυγανάρης⁹⁵.*

Ἐχων ἐπίγνωσιν τῆς ἀβουλίας του ὁ Σαχλίκης δὲν προσπαθεῖ νὰ ἀπαλλάξῃ ἑαυτὸν παντὸς πταισματος. Ὁμολογῶ τὸ κρίμα μου — λέγει. Ἡ σαφὴς εἰκὼν τοῦ συγγραφέως ἀποτελεῖ μίαν τῶν βασικῶν ἀρετῶν τοῦ ἔργου Ἄφήγησις παράξενος. Αἱ εἰς τὴν Ἄφήγησιν παράξενον περιεχόμεναι διηγήσεις περὶ χωρικῶν (III, 170 - 258) καὶ δικηγόρων (III, 350 - 412) ὀλίγον διαφέρουν, κατὰ τὸ εἶδος, ἀπὸ τὰ ἀνά-

⁹²) Βλ. III, 275 - 284.

⁹³) III, 307 - 310.

⁹⁴) III, 325 - 327.

⁹⁵) III, 329 - 331. Ὁ Σ. Δ. Παπαδημητρίου δικαίως διορθώνει τὴν γραφὴν ὁ πρίμος (330) εἰς ὁ πρίνος. Τόσον ἡ ἔννοια ὅσον καὶ ἡ ὁμοιοκαταληξία (ἐκεῖνος) ἀπαιτοῦν τὴν διόρθωσιν ταύτην.

λογα ἔργα τοῦ ποιητοῦ, ὡς τὸ *Διὰ τοὺς φυλακατόρους καὶ Διὰ τὸν φυλακάτοράν μου κ. ἄ.* Εἰς τοὺς χωρικοὺς ὁ Σαχλίκης φέρεται μὲ τὴν ὑπερήφανον περιφρόνησιν ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἔχει γευθῆ τοὺς καρποὺς τοῦ πολιτισμοῦ τῆς πόλεως. Γεωκτῆμονες, γεωργοί, βοσκοί, χοιροβοσκοί καὶ λοιποὶ δὲν γνωρίζουν, κατὰ τὸν ποιητὴν, νὰ φερθοῦν εἰς τὴν κοινωνίαν, εἶναι ἀγροῖκοι καὶ ἀμόρφωτοι (III, 173 κέξ.) Μισεῖ τοὺς χωρικοὺς, ἐπικαλεῖται ἐπὶ τὰς κεφαλὰς των τὴν ὀργὴν τοῦ Χριστοῦ (III, 246). Παρὰ τὴν τοιαύτην σαφῆ τάσιν, ὁ Σαχλίκης δίδει εἰκόνα τοῦ βίου τῶν χωρικῶν καὶ ἀναφέρει πολὺ ἐνδιαφερούσας λεπτομερείας τῆς ζωῆς των⁹⁶. Δυστυχῶς, φαίνεται ὅτι ἐχάθη τὸ τμήμα ἐκεῖνο τοῦ περὶ χωρικῶν διηγήματος, εἰς τὸ ὁποῖον γίνεται λόγος περὶ τοῦς ἱερέως τοῦ χωρίου⁹⁷. Ὁ ποιητὴς ἀποκαλεῖ εἰρωνικῶς τὸν ἱερέα *κουράτορα* (ἰτ. *curatore*).

Οὐχὶ ὀλιγώτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ περὶ δικηγόρων διήγησις τοῦ Σαχλίκη. Κατὰ τὸν ποιητὴν ἡ τάξις αὕτη μαστίζεται ὑπὸ τῆς διαφθορᾶς. Οἱ δικηγόροι θεωροῦν τὸ ἐπάγγελμά των μόνον ὡς μέσον πλουτισμοῦ: *Πάσχε καὶ πλούσιους καὶ πτωχοὺς πάντας νὰ τοὺς ἐγδέρονης. Ἐπαιρνε ἀπ' ὅλους πλήρωμα, κάμε καλὸν σακκούλιν*, παροτρύνουν τὸν Σαχλίκην οἱ συνάδελφοί του (III, 290 — 291). Ἡ ἀπληστία ἐμφανίζεται ὑπὸ τοῦ Σαχλίκη καὶ εἰς τὴν παροῦσαν περίπτωσιν ὡς τὸ κύριον γενικὸν ἐλάττωμα. Ὁ δικηγόρος, ἐὰν δὲν λάβῃ δῶρα, δὲν εἶναι διατεθειμένος νὰ ἐνεργήσῃ, ἀκόμη καὶ ἐὰν ὁ ἄνθρωπος κινδυνεύει νὰ ἀποθάνῃ (III 361), ὅταν ὁμως βλέπῃ ἐνώπιόν του πλούσιον ὁ ὁποῖος πλουσιοπαρόχως ἀμοίβει τὰς ὑπηρεσίας του, ἀναπτύσσει τὴν μεγαλυτέραν δραστηριότητα (III, 391 κέξ.). Ὁ ποιητὴς παραβάλλει τοὺς δικηγόρους μὲ κλέπτας, οἱ ὁποῖοι μοιράζονται τὴν λείαν των (*ὡσὰν κλέπτας νὰ μεράζουν* — III, 314) *ὡσὰν λυσσάροι λύκοι* (III, 301). Δυσκόλως εἰς μίαν ἱστορικὴν πηγὴν περιέχεται τοιαύτη σαφῆς εἰκὼν τῆς ἀποσυνθέσεως τῆς τάξεως τῶν κρατικῶν ὑπαλλήλων⁹⁸.

⁹⁶) Βλ. π. χ. III, 182 - 183, 186 - 187 κ. ἄ.

⁹⁷) Ὁ Σαχλίκης γράφει: *Ἄς ἔρθωμεν εἰς τὸν παπᾶν...* (III, 219). Ἡ διήγησις ὁμως δὲν ἀκολουθεῖ.

⁹⁸) Ἐμμεσα δεδομένα περὶ τῶν καταχρήσεων τῶν ἐν Κρήτῃ κρατικῶν ὑπαλλήλων, ἐν οἷς οἱ *advocatores communis*, δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν ἐκ τῶν ἐγγράφων τῆς συλλογῆς Noiret. Ὁ Δόγης τῆς Βενετίας ἔστειλε τακτικῶς εἰς Κρήτην συνδίκους μὲ εἰδικὴν ἐξουσιοδότησιν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν των ὑπήγετο καὶ ἡ ἀποδοχὴ παραπόνων κατὰ τῶν κρατικῶν ὑπολλήλων, ἐν οἷς οἱ *advocatores communis* (βλ. ἐπὶ παραδείγματι τὰ ἐγγράφα τῆς 13ης Μαΐου 1438, σελ. 378 κέξ, τῆς 12ης Ἀπριλίου 1473, σελ. 525 κέξ, κ. ἄ.). Εἰς τὸ ἐγγράφον τῆς 15ης Μαρτίου 1436 γίνεται λόγος περὶ τῆς ἀπαγορεύσεως ταυτοχρόνου ἐκλογῆς δικηγόρων συγγενῶν. Παρομοία πρᾶξις ὠδήγει, ὡς φαίνεται, εἰς κατα.

Τὰ ἀνωτέρω ἀναφερθέντα ἔργα τοῦ Σαχλίκη περιέχονται εἰς τὰ χειρόγραφα ὑπὸ ἓν ποίημα. Ὁ ἕτερος κύκλος ἀποτελεῖ τὰς οὕτω καλουμένας *Ἐρμηνείας εἰς Φραιζεσκὴν* (I, 1 - 367).

Ὁ ἀριθμὸς τῶν παραλλαγῶν τοῦ ποιήματος τούτου, εἶναι σχετικῶς μικρός, ἢ σειρὰ τοῦ κειμένου ἢ αὐτῆ⁹⁹. Ὅλα τὰ ἔργα τοῦ Σαχλίκη κατὰ τινα βαθμὸν ἔχουν διδακτικὸν χαρακτῆρα, ἀλλὰ τοῦτο ἰδιαιτέρως εὐσταθεῖ διὰ τὰς *Ἐρμηνείας εἰς Φραιζεσκὴν* — κύκλον ὃ ὁποῖος ἀποτελεῖ διδαχὰς τοῦ συγγραφέως πρὸς τὸν υἱὸν παλαιοῦ του φίλου. Διδαχαὶ ἀπευθυνόμεναι εἰς συγκεκριμένον πρόσωπον ἢ ἀπλῶς εἰς τὸν ἀναγνώστην ἦτο προσφιλὲς εἶδος τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας, ἰδίᾳ τῆς γραφομένης εἰς δημώδη γλῶσσαν¹⁰⁰.

Ὡς ἤδη ἐλέχθη, ὁ κύκλος οὗτος παρουσιάζει τὴν αὐτὴν μὲ τὰ λοιπὰ ἔργα τοῦ ποιητοῦ σύνθεσιν: μετὰ τὴν γενικὴν εἰσαγωγὴν (1 - 51) ἀκολουθοῦν τρία ἀνεξάρτητα ποιήματα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν ἓν σύνολον. Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν ὁ Σαχλίκης λέγει ὅτι δὲν δίδει διὰ πρώτην φορὰν συμβουλὰς εἰς τὸν Φραιζεσκὴν (ἐπὶ παραδείγματι, συμβουλεύει τὸν υἱὸν τοῦ φίλου του νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰς ξένας χώρας — I, 1 - 2), αἱ συμβουλαὶ ὅμως αὐταὶ δὲν ἔφεραν τὸ ἐπιδιωκόμενον ἀποτέλεσμα.

Ἡ περιγραφή τῶν συμφορῶν, αἱ ὁποῖαι ἀναμένουν τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ ξένη, ἀποτελοῦν τὸ περιεχόμενον μεγάλου κύκλου ἑλληνικῶν λαϊκῶν τραγουδιῶν. Ὅτι τὸ θέμα τοῦτο δὲν ὑπῆρξε ξένον πρὸς τὴν βυζαντινὴν δημώδη λογοτεχνίαν, ἀποδεικνύει τὸ *Περὶ τῆς ξενιτείας* διασωθὲν ἔργον ἀνωνύμου. Ἐὰν τὸ περὶ ἀποδημίας ποίημα τοῦ Σαχλίκη διεσώζετο μέχρις ἡμῶν, ἴσως νὰ εἴχομεν καλλιτέραν ἀπόδειξιν τῆς ἐξαρτήσεως τοῦ ἔργου τοῦ ποιητοῦ ἀπὸ τὴν λαϊκὴν παράδοσιν.

χρήσεις. Περὶ τῶν καταχρήσεων τῶν κρατικῶν ὑπαλλήλων ἄλλων κατηγοριῶν, βλ. H. Noiret, ἐνθ' ἀν., σελ. 527 κ. ἄ.

⁹⁹) Μόνον μετὰ τὸ I, 336 οἱ P καὶ M δίδουν κείμενα διαφορετικά.

¹⁰⁰) Βλ. π. χ. τοὺς στίχους οἱ ὁποῖοι ἀποδίδονται εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Μανασσῆν (IB' αἰῶν) (E. Müller, *Annuaire de l'association pour l'encouragement des études grecques en France*, 1875), ἢ τὸ ποίημα τὸ ὁποῖον ἀπευθύνεται εἰς ἀνεπιὸν τοῦ συγγραφέως καὶ ἀποδίδεται εἰς τὸν Σπανέαν (IB' αἰῶν) (E. Legrand, *Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés en grec par des Grecs aux XVe et XVIe siècles*, vol. I, 1885), *Στίχοι ἀντισχέδιοι εἰς κοινὴν ἀκοὴν* Γεωργίου Λαπήθου (ID' αἰῶν) (P. G., τόμος 149). Πρβλ. ἐπίσης τὰ μικρὰ διδακτικὰ ποιήματα τοῦ Φαλιέρου (IΣΓ' αἰῶν) (E. Legrand, *Bibliothèque grecque vulgaire*, 2, 1881), κ. ἄ. Τὸν Σαχλίκη μιμεῖται καὶ ὁ Μ. Δεφαράνας (βλ. Σ. Δ. Παπαδημητρίου, ἐνθ' ἀν., σελ. 227 κέξ). Εἰς τὸ εἶδος τοῦτο δυνάμεθα νὰ κατατάξωμεν καὶ ἔργα ἀνωνύμων, ὡς τὸ *Περὶ τῆς ξενιτείας*, τὸ *Περὶ γέροντος νὰ μὴν πάρη κορίτσι* κ. ἄ.

Εἰς τὸ πρῶτον ἐκ τῶν προαναφερθέντων τριῶν ποιημάτων ὁ ποιητὴς συμβουλεύει τὸν Φραιζεσκὴν νὰ ἀποφεύγῃ τὰς νυκτερινὰς περιπλανήσεις, εἰς τὸ δεύτερον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ τυχηρὰ παίγνια, εἰς τὸ τρίτον τὸν προειδοποιεῖ διὰ τὰς ῥαδιουργίας τῶν πολιτικῶν. Δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι, ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλα τοῦ αὐτοῦ εἴδους ἔργα τοῦ Σαχλίκη, ἡ ἐπίδρασις τῆς θρησκείας εἶναι σημαντικῶς ἀσθενεστέρα : ἡ μνεῖα τοῦ Χριστοῦ, ἡ προειδοποίησις περὶ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ κ.τ.λ. ἔχουν ἐπεισοδιακὸν χαρακτήρα καὶ δὲν προσδιορίζουν τὸ γενικὸν ὕφος τοῦ ποιήματος¹⁰¹. Καὶ ἐδῶ, ὡς καὶ εἰς ἄλλα ποιήματά του, ὁ Σαχλίκη ὁμιλεῖ μὲ πικρίαν περὶ τῆς ἀπληστίας καὶ τῆς ἐπιθυμίας κέρδους¹⁰², αἱ διδαχαὶ του ὅμως δὲν παρουσιάζονται ὡς καρπὸς ἀφηρημένης ἠθικολογίας, ἀλλὰ στηρίζονται ἐπὶ τῆς πείρας τοῦ συγγραφέως¹⁰³. Χαρακτηριστικαὶ τοῦ ὕφους τῶν *Ἑρμηνειῶν* εἶναι αἱ ἀναφοραὶ¹⁰⁴, αἱ παραβολαὶ¹⁰⁵, αἱ παροιμιώδεις ἐκφράσεις¹⁰⁶, αἱ ὁποῖαι, ὡς ἤδη παρατηρήσαμεν, ἀπαντοῦν συχνὰ εἰς τὸν Σαχλίκην.

Ἄν καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ εὔρωμεν εἰς τὸν Σαχλίκην ἀπ' εὐθείας μνεῖαν γεγονότων κρατικῶν ἢ πολιτικῶν, τὰ ἔργα του ὅμως παρέχουν μίαν ἐνδιαφέρουσαν εἰκόνα τῆς ζωῆς τῆς νήσου Κρήτης κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος. Ὁ μελετητὴς τῆς ἱστορίας τῆς Κρήτης Gerland ὑποστηρίζει ὅτι ὁ ΙΕ' αἰὼν ὑπῆρξεν αἰὼν ἀκμῆς καὶ εὐημερίας τῆς νήσου¹⁰⁷. Τὰ ἔργα τοῦ Σαχλίκη ἐπιφέρουν διορθώσεις τινὰς εἰς τὸν ὑπερβαλλόντως αἰσιόδοξον αὐτὸν χαρακτηρισμόν· μαρτυροῦν ὅτι ἡ ὠρισμένη οἰκονομικὴ ἀκμὴ συνωδεύετο ὑπὸ μεγάλης περιουσιακῆς διαφοροποιήσεως καὶ πτωχεύσεως κοινωνικῶν τινῶν τά-

¹⁰¹) Π. χ. I, 33 κέξ., 60 - 63, 110 κέξ. 129, 231 - 233 κ. ἄ.

¹⁰²) Ὁ Σαχλίκη διηγεῖται διὰ τὰ τυχηρὰ παίγνια ὅτι :

ὅταν κερδαίνῃ ὁ ζαριστής, πολλοὶ τὸν συντροφιάζουν,

ἀμὴ ὅταν χάνῃ ἀφήνουν τὸν κι' οὐδὲν τὸν ἀναμνιάζουν (I, 154-155).

Διὰ τὴν ἀπληστίαν τῶν πολιτικῶν ὁ Σαχλίκη ὁμιλεῖ εἰς ὅλην τὴν τρίτην Ἑρμηνείαν.

¹⁰³) Ὁ Σαχλίκη ἐκ νεότητος μετεῖχε νυκτερινῶν περιπλανήσεων, περὶ τῶν ὁποίων προειδοποιεῖ τὸν Φραιζεσκὴν (III, 67 - 69). Ὑπέφερε καὶ ἀπὸ τὰς πολιτικὰς, τὰς ῥαδιουργίας τῶν ὁποίων διηγεῖται εἰς τὸν Φραιζεσκὴν.

¹⁰⁴) Ἰδιαιτέρως πολυάριθμοι εἶναι αἱ ἀναφοραὶ τῆς πρώτης <Ἑρμηνείας> *τὴν νύκτα ὅπου περιπατεῖ... (58, 62, 72, 74), ὅπου γυρίζει σκοτεινὰ... (70, 106, 109, 111)*. Βλ. ἐπίσης I, 65 - 67, 122 - 123 κ. ἄ.

¹⁰⁵) Βλ. ἐπὶ παραδείγματι τὴν γραφικὴν παραβολὴν τοῦ παίχτου πρὸς ἰχθῦν ἀγκιστρωθέντα (I, 218 - 221).

¹⁰⁶) I, 8 - 21, 249, 290, 338 κ. ἄ.

¹⁰⁷) E. Gerland, Kreta als venezianische Kolonie (1204 - 1669), *Historisches Jahrbuch*, τόμ. 20, 1889, σελ. 1 - 24.

ξεων, ὑπὸ ἠθικῆς πτώσεως, ἀπληστίας καὶ διαφθορᾶς. Ἀνάλογον εἰκόνα δίδουν τὰ ἔγγραφα τοῦ ἐνετικοῦ ἀρχείου, πολλὰ τῶν ὁποίων δύναται νὰ χρησιμεύσουν ὡς τεκμηρίωσις τῶν ποιημάτων τοῦ Σαχλίκη. Ὁ Σαχλίκης ὁμιλεῖ ἐπανειλημμένως μὲ συμπάθειαν διὰ τὰς θλίψεις καὶ τὰ πάθη τῶν πτωχῶν. Περὶ τῆς δυσχεροῦς καταστάσεως τοῦ ἀπόρου πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης, καταστάσεως ἣ ὁποία ἐπεδεινώθη μετὰ τὸν κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον τοῦ 1463 - 1479, μαρτυροῦν καὶ τὰ ἔγγραφα. Εἰς τὸν λόγον τῶν Κρητῶν ἀντιπροσώπων Ματθαίου Μουδάτσου καὶ Νικολάου Γριμάνη ἐνώπιον τῆς ἐνετικῆς κυβερνήσεως¹⁰⁸, ἀναφέρεται ὅτι πολλαὶ πόλεις ἐληλητήθησαν, κατεστράφησαν καὶ στεροῦνται πληθυσμοῦ, ἡ γεωργία εὐρίσκεται εἰς παρακμὴν (*negligetur et deseritur agricultura*), οἱ Ἐνετοὶ ἐπιβάλλουν βαρεῖς φόρους εἰς τὸν κρητικὸν πληθυσμὸν (...*cum gravissimis penis cogimur afferre illam quantitatem quam non excussimus a villanis*). Οἱ πρέσβεις ὑπογραμμίζουν τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν περιορισμὸς τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἐμπορίου ἔχει ἀντίκτυπον εἰς τοὺς πτωχοὺς ναυτικοὺς (*pauperes marinarum*), οἱ ὁποῖοι ἐξοικονομοῦν τὸν ἐπιούσιον διὰ τῆς μεταφορᾶς ἐμπορευμάτων.

Ἡ τύχη τοῦ ἰδίου τοῦ Σαχλίκη, τὴν ὁποίαν διηγεῖται εἰς τὴν Ἀφήγησιν παράξενον, εἶναι προφανῶς ὅλως τυπικὴ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς: ὁ Σαχλίκης πωλεῖ τὴν οἰκίαν καὶ τὴν γῆν τὰς ὁποίας ἐκληρονόμησεν ἀπὸ τοὺς γονεῖς του, διὰ νὰ ἐξοφλήσῃ τὰ χρέη του εἰς τοὺς τοκογλύφους. Τὰ κείμενα τοῦ ἐνετικοῦ ἀρχείου θέτουν εἰς τὴν διάθεσίν μας πολυαρίθμους μαρτυρίας τῆς μεγάλης αὐτῆς ἀναπτύξεως τῆς τοκογλυφίας κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα¹⁰⁹. Εἰς τὸ ἔγγραφον τῆς 14ης Νοεμβρίου 1415 γίνεται λόγος περὶ πολιτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐγκατέλειψαν τὴν πατρίδα (*exules a patria*), ἔγιναν φυγάδες καὶ τυχодиῶκται (*fugitivi et vagabundi*), διότι δὲν ἠδύναντο νὰ πληρώσουν τὰ χρέη των. Ἐπιβεβαιοῦνται ἐπίσης αἱ πληροφορίες τοῦ Σαχλίκη περὶ τῆς διαφθορᾶς τῶν ὑπαλλήλων, ἰδίᾳ τῶν *advocatores communis*¹¹⁰. Ἡ σκοτεινὴ εἰκὼν, τὴν ὁποίαν δίδει ὁ Σαχλίκης, εἶναι βεβαίως μέχρις ἐνὸς σημείου ἀποτέλεσμα τῆς θέσεως τοῦ συγγραφέως, ἐνὸς ἀποτυχόντος ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος γογγύζει κατὰ τοῦ κόσμου. Ὡς συνάγεται ὅμως ἐκ τῶν ἐγγράφων, ὁ Σαχλίκης ἀπλῶς ὑπερβάλλει, δίδων ἐν τῷ συνόλω τῆς μίαν ἀληθῆ ἀπεικόνισιν τῆς ζωῆς τῆς Κρήτης κατὰ τὴν ἐποχὴν του.

Αἱ ὑφ' ἡμῶν παρατηρηθεῖσαι ἰδιομορφίαι τοῦ ἔργου τοῦ ποιητοῦ

¹⁰⁸) H. Noiret, ἐνθ' ἀν., σελ. 513.

¹⁰⁹) Αὐτόθι, σελ. 241 - 242, 493 κ. ἄ.

¹¹⁰) Πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 330.

— χονδροειδής ρεαλισμός, τάσις διδακτικοσατιρική, στάσις εἰρωνική ἔναντι τοῦ κλήρου, χρῆσις δημώδους γλώσσης καὶ μίμησις τῆς λαϊκῆς παραδόσεως — φέρουν τὰ ἔργα τοῦ Σαχλίκη πλησίον ἔργων τινῶν τῆς εὐρωπαϊκῆς προαναγεννησιακῆς λογοτεχνίας¹¹¹ «Εἰς τὸ Βυζάντιον δὲν ὑπῆρχεν ἰσχυρὰ μέση ἀστική τάξις, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἡ δυτικὴ λογοτεχνία ἤντιλει τὴς δυνάμεις τῆς» — ἔγραφεν ὁ Dieterich¹¹². Φαίνεται, ὅτι διὰ τὴν Κρήτην τοῦ ΙΕ' αἰῶνος τὸν ῥόλον τῆς «μέσης ἀστικῆς τάξεως» τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν διεδραμάτιζεν ἡ τάξις τῶν ἐμπόρων, ναυτικῶν καὶ ἄλλων κατοίκων τῶν πόλεων, ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁποίων εἶχεν αὐξηθῆ σημαντικῶς χάρις εἰς τὸ δραστήριον ἐμπόριον τῆς Κρήτης κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα¹¹³. Αἱ ἀπαιτήσεις τῶν τάξεων τούτων τοῦ πληθυσμοῦ κατώρθωσαν νὰ ἀναζωογονήσουν τὴν δημοκρατικὴν τάσιν εἰς τὴν κρητικὴν λογοτεχνίαν τοῦ ΙΣΤ' - ΙΖ' αἰῶνος, εἰς τὰς πηγὰς τῆς ὁποίας εὐρίσκεται τὸ ἔργον τοῦ Σαχλίκη — τάσιν τὴν ὁποίαν ἐνίοτε ὀνομάζουν Κρητικὴν Ἀναγέννησιν.

Γ. Ν. ΛΙΟΥΜΠΑΡΣΚΥ

Μετάφρασις ΜΑΡΙΑΣ Γ. ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

¹¹¹) R. Cantarella, (ἐνθ' ἄν., ὑποσ. 22) ὀρθῶς παρατήρησε τὴν ὁμοίότητα τοῦ ἔργου Ἀφήγησις παράξενος πρὸς ἰσπανικὸν μυθιστόρημα τοῦ εἴδους *picaresco*, ἔχων ὑπ' ὄψιν τοῦ χαρακτηριστικὰ τοῦ εἴδους τούτου, ὡς ἡ αὐτοβιογραφία, ὁ ἠθογραφικὸς χαρακτήρ, ὁ νατουραλισμὸς καὶ ὁ διδακτικὸς χαρακτήρ. Ἡ χρονολογία (τὸ πρῶτον μυθιστόρημα τοῦ εἴδους *picaresco*, ὁ *Lazarillo*, ἐνεφανίσθη τῷ 1553) ἀποκλείει πᾶσαν σκέψιν περὶ ἀμέσου ἐξαρτήσεως. Τὰ ἔργα τοῦ Σαχλίκη δύναται νὰ παραβληθοῦν ἐπίσης πρὸς τοὺς εἰλικρινεῖς, ἐνίοτε κυνικούς, στίχους τοῦ συγχρόνου του, μεγαλοφυοῦς François Villon, καθὼς καὶ πρὸς τοὺς στίχους τοῦ προγενεστέρου τοῦ Villon Rutebeuf. Εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν θὰ πρέπη βεβαίως νὰ πρόκειται οὐχὶ περὶ ἀμέσου ἐπιδράσεως, ἀλλὰ περὶ ὁμοιότητος λογοτεχνικῶν φαινομένων μιᾶς περιόδου προπαρασκευῆς ἢ πρωίμου Ἀναγεννήσεως.

¹¹²) K. Dieterich, ἐνθ' ἄν., σελ. 30.

¹¹³) Ἐν Κρήτῃ οἱ τεχνῖται — τάξις βασικὴ τῶν πόλεων τῆς Μεσαιωνικῆς Εὐρώπης — σχεδὸν δὲν ὑπῆρχον. Εἰς ἔγγραφα τοῦ ἐνετικοῦ ἀρχείου, ἀναφέρονται μόνον οἱ βαρελοποιοί, οἱ ὁποῖοι κατεσκεύαζον βαρέλια οἴνου — ἐνὸς τῶν κυριωτέρων εἰδῶν ἐξαγωγῆς.

Προσθήκη τ. Μεταφρ.: Θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ προσθέσωμεν ἐνταῦθα τὰ κατωτέρω πρόσφατα περὶ τοῦ Σαχλίκη δημοσιεύματα, τὰ ὁποῖα ὁ συγγραφεὺς τῆς ἀνωτέρω μεταφρασθείσης ἀξιολόγου μελέτης δὲν ἠδυνήθη νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν του: Σ τ. Ἀ λ ε ξ ί ο υ, Φιλολογικαὶ παρατηρήσεις εἰς κρητικὰ κείμενα, Στέφανος Σαχλίκης, Κρητικὰ Χρονικά, VIII (1954), σελ. 239 - 243 καὶ M. V i t t i, Il poema parenetico di Sachlikis nella tradizione inedita del cod Napoletano, Κρητικὰ Χρονικά, XIV (1960), σελ. 173 - 200.